

РЕВИДИРАНА СТРАТЕГИЈА ЗА ИНКЛУЗИЈА НА РОМИТЕ

2022 - 2030

Содржина

КРАТЕНКИ.....	6
ВОВЕД.....	7
МЕТОДОЛОГИЈА.....	9
ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОСТАВЕНОСТ.....	11
ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНИ ДОКУМЕНТИ И ПРАВНА РАМКА.....	14
Меѓународни документи и регулатива.....	15
Домашна регулатива.....	19
АНАЛИЗА НА ПОСТОЕЧКАТА СИТУАЦИЈА.....	25
Образование.....	26
Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020.....	26
Табела 1: Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за образование.....	27
Клучни предизвици во областа на образование.....	29
Табела 2, Број на запишани деца во предучилишно образование.....	30
Основно образование.....	31
Табела 3 Број на запишани ученици во основно образование.....	32
Средно образование.....	34
Табела 4 Број на запишани ученици во средно образование.....	35
Табела 5 Број на доделени стипендии и ангажирани медијатори.....	35
Високо образование.....	36
Табела 6 Број на запишани студенти во високо образование.....	37
Табела 7 Број на доделени стипендии во високо образование.....	37
Табела 8 Број на дипломирани студенти во високо образование.....	37
Вработување.....	38
Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020.....	38
Табела 9 Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за вработување.....	39
• Структура на невработени Роми.....	41
Табела 8 Преглед на невработени лица (активни баратели) според време на чекање и образование, според состојбата на 30.06.2021.....	41

Табела 9 Преглед на невработени лица (активни баратели) според возраст и степен на образование, според состојбата на 30.06.2021	42
• Неформална економија.....	42
• НЕЕТ	43
• Ковид 19 предизвици.....	43
Домување	45
Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020	45
Табела 10 Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за домување.....	46
Табела 11 Преглед на состојба во домувањето.....	47
Табела 12 Преглед на населби кои не се урбанизирани	49
Здравство.....	51
Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020.....	51
Табела 13 Преглед на постигнувањата од НАП за здравство 2016-2020	52
График 1 Учество на етничките заедници во вкупниот број на умрени луѓе, 2018 година	55
Култура	57
Клучни предизвици во областа на култура	58
Сиромаштија	59
Клучни предизвици во областа на сиромаштија.....	60
Дискриминација и анти-циганизам	61
Граѓанска регистрација	63
СТРАТЕГИЈА ЗА ИНКЛУЗИЈА НА РОМИ 2022-2030	65
Принципи и вредности	65
Стратешки цели.....	67
Стратешка цел 1: Зголемување на вработеноста на Ромите во Република Северна Македонија	67
Стратешка цел 2: Обезбедување на постојано, достоинствено и не-сегрегирано домување на Ромите	68
Стратешка цел 3: Зголемување на опфатот на ромски деца и ученици, подобрување на успехот во сите сфери на образование во Република Северна Македонија	69
Показатели за успешност: До 2030 година, во просек зголемување за 5 години очекуваниот век кај Ромската заедница	71

Показатели за успешност: До 2030, воспоставени се институции кои се грижат за неџа на Ромскиот идентитет.....	71
Показатели за успешност: До 2030, намалување на сиромаштијата за Роми за 50%	73
Показатели за успешност: 0% на лица без државјанство до 2030.....	73
Показатели за успешност: До 2030, намалување на процентот на Роми кои се соочиле со некаков вид на дискриминација	74
Мерки за постигнување на стратешките цели	75
Вработување	75
СП 2 Зголемување на опфатот во активните мерки за вработување и услуги	75
СП 3 Создавање на овозможувачка околина за формализација и стимулирање на претприемништво кај Ромската заедница	76
СП 4 Унапредување на дигиталните вештини на младите Роми	76
СП 5 Зголемување на квалификациите на младите Роми кои не се дел од образование, вработување или обука	77
Домување	77
СП 2 Легализирање на бесправно изградени живеалишта, секаде што е можно.....	77
СП 3 Обезбедување на трајно, пристојно, достапно и десегрегирано домување за Ромите кои моментално живеат во неформални населби кои не можат да бидат легализирани од оправдани причини	78
СП 4 Обезбедувања на комунална инфраструктура.....	78
СП 1 Зголемување на опфатот на децата Роми во предучилишно образование	79
СП 2 Намалување на стапката на напуштање во основно образование и средно образование	79
СП 3 Зголемување на бројот на студенти во високото образование.....	80
Здравство.....	80
СП 2 Подобрување на достапноста и пристапноста на ромската заедница до примарна заштита	81
СП 3 Зголемен опфат и достапност со превентивни услуги кај Ромската заедница	81
СП 1 Создавање установи за развој, негување и промоција на ромската култура, јазик и традиција.....	82
СП 2 Создавање и усовршување на професионални културни уметници од ромската заедница.....	82
СП 3 Зголемена поддршка на проекти поврзани со развојот, негување и промоција на ромската култура	82

СП 1 Препознавање на концептот на антициганизам во јавните политики и домашното законодавство	83
СП 2 Подобрување на институционалната и политичката рамка	83
СП 3 Поддршка на жртвите од дискриминација и пристап до правда.....	84
СП 4 Демонтирање и спречување на системска / институционална / структурна дискриминација што ја доживеале Ромите.....	84
СП 1 Процена на бројот на Роми во ризик од бездржавност	85
СП 2 Подобрување на институционалната и политичката рамка	85
Сиромаштија	85
СП 2 Намалување на јазот на сиромаштија помеѓу ромските деца и другите деца барем за половина до 2030 година.....	86
Мониторинг и евалуација	86
• Утврдување на систем за мониторинг и евалуација	86

КРАТЕНКИ

АП	Акционен план
АВРСМ	Агенција за вработување на Република Северна Македонија
АРС	Анкета за работна сила
ГМП	Гарантирана минимална помош
ГУП	Генерален урбанистички план
ДУП	Детален урбанистички план
ДЗС	Државен завод за статистика
ЕУ	Европска Унија
ЗБ	Западен Балкан
ИЈЗ	Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија
МДТ	Министерство за дигитална трансформација
М&Е	Мониторинг и евалуација
МОН	Министерство за образование и наука
МЗ	Министерство за здравство
МЛС	Министерство за локална самоуправа
МСПДМ	Министерство за социјална политика, демографија и млади
МТ	Министерство за транспорт
МФ	Министерство за финансии
НКИСР	Национален координатор за имплементацијата на Стратегијата за Роми
НВО	Невладина организација
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ООН	Организација на Обединетите нации
ПЕР	Програма за економски реформи
ПИСА	Програма за меѓународни оценки на учениците
РСМ	Република Северна Македонија
РЕФ	Ромски Образовен Фонд
РИЦ	Ромски информативен центар
РЗМ	Ромски здравствени медијатори
СБ	Светска Банка
СЗО	Светска здравствена организација

УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УСАИД	Агенција за меѓународен развој на САД
ФОО	Фондација Отворено Општество
ФЗО	Фонд за здравствено осигурување на Република Северна Македонија

ВОВЕД

Остварувањето на долгогодишната цел за влез во НАТО како и стремежот за целосно интегрирање во Европската унија, недвосмислено ја покажува определбата на Владата на Република Северна Македонија за креирање на општество втемелено на идентични вредности како оние на Унијата – почитување на човековите права, еднаквост, демократија, владеење на правото и функционална пазарна економија за сите граѓани. Во таа насока, подобрувањето на квалитетот на животот и стремежот за изградба на еднакво и кохезивно општество кое што се темели на доверба, меѓусебна соработка, каде што граѓаните и заедниците се чувствуваат безбедни и имаат еднакви можности за личен развој е еден од главните столбови на Програмата за работата на Владата 2020-2024.¹

Напорите за отпочнување на преговорите со Европската Унија и поттикнувањето на регионалната соработка на земјите од Западен Балкан како дел од берлинскиот процес за поддршка на проширувањето на ЕУ, резултираше со различни иницијативи, меѓу кои и заложбите на земјите од Западен Балкан за забрзана интеграција на Ромите. Како резултат на Берлинскиот процес, во јули 2019 година, на Самитот во Познан, премиерите од Западен Балкан ја усвоија Декларацијата за интеграција на Ромите², каде што се обврзаа да ја подобрат состојбата на Ромите во регионот и да постигнат конкретни резултати во областа на образованието, вработувањето, здравството, домувањето, граѓанската документација и борбата против дискриминацијата до нивното пристапување во ЕУ. Дополнително, премиерите на државите од Западен Балкан на последниот состанок во Берлин ја истакнаа важноста од вклучување на интеграција на Ромите во генералните политики, вклучувајќи ги во дигиталната и зелената агенда за Западен Балкан (подобрување на дигиталните вештини, дигитално образование, еколошка правда и зелена трансформација).

На европско ниво, евалуацијата на стратегиите за Роми на земјите од Европската Унија за периодот 2011 - 2017 и податоците од агенцијата за фундаментални права на ЕУ во 2011, 2016 и 2019 година,

¹ Програма за работа на Владата на Република Северна Македонија во периодот 2020-2024, Влада на РСМ (2020). Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/programa-na-vlada-agenda2024-finalno_programa_1.pdf

² Декларација на партнерите од Западен Балкан за интеграција на Ромите во рамки на процесот на проширување на ЕУ. Достапно на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/866ab25893dd6d9271ebccbfd195349e.pdf>

покажуваат дека севкупниот напредок во интеграцијата на Ромите е ограничен, иако постојат значителни разлики во областите на политиката и земјите.² Имајќи ги предвид резултатите од евалуацијата, Европската комисија на 7 октомври 2020 година усвои нова 10 годишна „Стратешка рамка на ЕУ за еднаквост, вклучување и учество на Ромите“³ (2021-2030), која беше поддржана од партнерите од Западен Балкан на министерскиот состанок на 27 октомври во Република Албанија.

Република Северна Македонија во периодот 2005-2015 и 2016-2020 усвои две Национални Стратегии за Роми⁵, се донесоа НАП-ови за сите приоритетните области⁶, се постави инфраструктура за следење и координација на активностите и се спроведоа таргетирани и мејнстрим мерки кои имаа за цел да ја унапредат положбата на ромската заедница. И покрај спроведувањето на двете национални стратегии, извештаите на Европската комисија, граѓанските организации и заедницата, укажуваат на потребата од забрзано спроведување на јавни политики и имплементирање на активности кои директно ќе се насочат кон поддршка и подобрување на положбата на ромската заедница во општеството.

Пандемијата со КОВИД19 наметна нови предизвици во делот на социјална инклузија и ги истакна на површина системските недостатоци во делот на домување, вработување и здравство, но и дополнително ги влоши позитивните промени кои беа достигнати во полето на образование. Дел од ромската заедница која се наоѓа на маргините на општеството е екстремно изложена на негативни здравствени и социо-економски влијанија кои се манифестираат со ограничен пристап до чиста вода, без основна санитарна инфраструктура, како и недостаток на капацитети и дигитални вештини на учениците да учествуваат во образовните текови. Дополнително, КОВИД19 пандемијата влијаеше на пазарот на трудот како во формалниот така и во неформалниот сектор при што невработеноста кај ромската заедница се зголеми и особено се одрази на зголемување на ризикот од сиромаштија.

Водејќи се од заложбите кои произлегуваат од Познан декларацијата за земјите од Западен Балкан за интеграција на Роми во рамките на берлинскиот процес на проширување на ЕУ, како и заклучоците од средбата на министрите за инклузија на Роми во 2020, Република Северна Македонија пристапи кон изработка на нова Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030 по насоките дадени во Стратешка Рамка на ЕУ за Ромите. Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 во Република Северна Македонија е дел од јавните политики на Република Северна Македонија за изедначување на степенот на вклученост и интеграција на ромската заедница со сите етнички заедници. Инвестирањето во развојот на ромската заедница има долгорочни придобивки, во поглед на подобрувањето на социјалната кохезија и економскиот статус за Ромите на долгорочен план.

² Препорака на Советот за еднаквост, вклучување и учество на Ромите, Европска комисија (2020) достапно на <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0621&from=EN>

³ 33333333 Комуникација од Комисијата до Европскиот парламент и Советот – Унија на еднаквост: Стратешка рамка на ЕУ Ромите за еднаквост, вклучување и учество

Дополнително, инклузијата на Ромите во општеството ќе се одрази позитивно и на постигнувањето на одржливите развојни цели на ООН, како и позитивни оценки во делот на поглавјето 23 кое се однесува на унапредување на полето правосудство и човекови права.

⁵ Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020.

Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategija%20za%20Romite%20vo%20RM%202014-2020.pdf>

Стратегија за Ромите во Република Македонија 2005-2015.

Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf ⁶

Национални акциски планови за Роми.

Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/dokumenti-642e295b-69e3-4291-acb1-2ce6beb8cdd8.nspix>

МЕТОДОЛОГИЈА

Процесот на подготовка на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 е раководен од Владата на Република Северна Македонија преку Советникот за инклузија на Роми како Национална контакт точка за Ромите во соработка со Министерството за труд и социјална политика како носител на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030, со техничка поддршка од Советот за регионална соработка, проект за „Интеграција на Роми 2020“.

Според заклучоците од средбата на Министрите за инклузија на Роми, националната стратешка рамка се заснова на принципите на еднаквост, промовирање на учеството на ромската заедница во сите фази на креирање политики, рефлектирање на разликата меѓу Ромите, комбинација на мејнстрим и таргетиран мерки во секоја од областите за мерење на достигнувањата и влијанието врз заедницата. Подготовката на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 е организирана низ партиципативен процес на министерствата и надлежните институции кои се во поврзани со приоритетните области од Стратешката Рамка на ЕУ за Ромите, во консултација со граѓанските организации кои работат на интеграција на Ромите во општеството. Процесот на креирање на новата стратегија се одвиваше низ неколку фази:

- Фаза 1 - Формирање на работни групи во рамките на надлежните министерства, во координација на Министерството за социјална политика, демографија и млади.
- Фаза 2 - Отворен повик за консултации со граѓанските организации за прибирање на предлози и номинирање на лица за учество во работните групи преку платформата НВО соработка.
- Фаза 3 - Спроведување на 2 работилници за усогласување на предлозите и надлежностите на секоја од работните групи од министерството и претставниците на граѓанските организации.
- Фаза 4 - Спроведување на 45 фокус групи со ромската заедница во 15 општини со поддршка на Проектот за инклузија на Ромите, поддржан од Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД) и Канцеларијата за Ромски иницијативи – ФОО, Берлин

- Фаза 5 – Форум со претставници од граѓанските организации и работните групи од надлежните министерства.
- Фаза 6 - Координирани консултации со јавноста преку ЕНЕР со доставување предлози, мислења и забелешки од пошироката јавност.
- Фаза 7 – Усвојување на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 од страна на Владата на Република Северна Македонија.

При подготовката на оваа стратегија, беа користени примарни податоци од соодветните бази на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Агенцијата за вработување, Државниот завод за статистика, Министерството за информатичко општество и администрација, и Министерството за здравство. Дополнително, во периодот август – септември се спроведоа фокус групи со ромската заедница, при што заклучоците од фокус групите се вклучени во делот на анализа и предлог мерки за новата стратегија. Во делот на утврдување на состојбата и предизвиците беа користени секундарни извори на податоци од извештаите во сенка, извештаи од страна на граѓанските организации, регионалните истражувања на УНДП, мулти-индикаторско кластерско истражување (МИКС), социјалното мапирање на ромската заедница, физибилити студиите за ромските населби во градовите, како и други релевантни истражувања.

Ваквиот процес на подготовка на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 овозможи директно и суштинско учество на граѓанските организации и заедницата, со предлози за мерки и активности што сметаат дека треба да претставуваат дел од политиките на Владата за интеграција на Ромите.

Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 е проектирана до 2030, при што се препорачува во 2025 повторно да се преиспитаат процесите и да се направи анализа за натамошните чекори. Документот се состои од осум стратешки области, при што најпрво се анализира состојбата преку проценка на стратешките документи, институции и чинители, надворешното опкружување и дава заклучоци за предизвиците. Анализата за состојбата е основа за разработените приоритети и приоритетни цели во секоја од стратешките области, кои понатаму се разработени во конкретни мерки и активности во оваа нацрт-стратегија.

Овој документ беше предмет на широки консултации и дискусии во периодот мај – декември 2021 година со граѓаните, претставниците на државните институции, граѓанскиот сектор и останати засегнати страни. Во истиот се вградени и голем дел од доставените коментари, сугестии и дополнувања на јавните дискусии. Преку овој процес документот во најголема можна мера ги отсликува чекорите кои се потребни за да ја оствариме визијата за инклузивно општество.

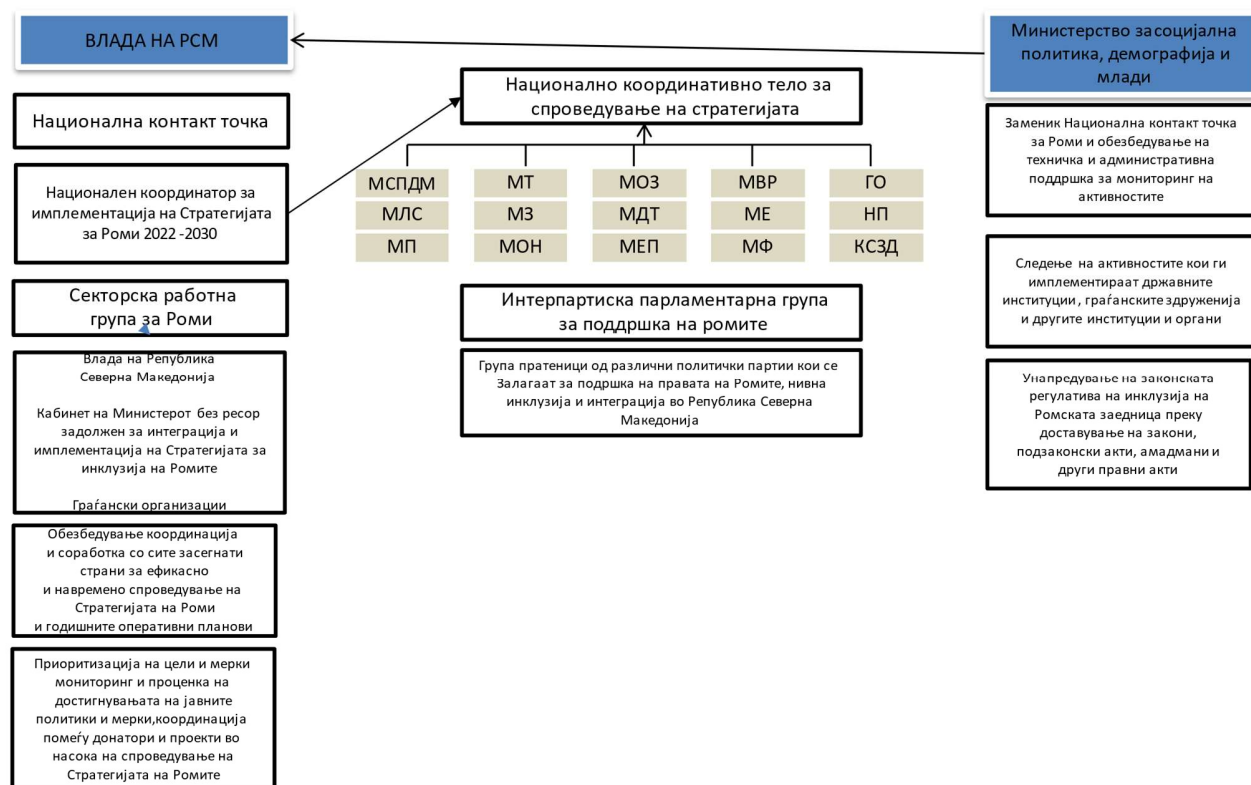
ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОСТАВЕНОСТ

Прашањето за положбата на Ромите и нивната социјална инклузија е високо поставено на агендата на Владата на Република Северна Македонија. Националниот координатор, Национална контакт точка, членовите и замениците членови ги назначува Владата на Република Северна Македонија.

Институционалната поставеност за имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 година се состои од:

- Национална контакт точка за Роми и национален координатор за имплементација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 ,
- Министерството за социјална политика, демографија и млади,
- Национално координативно тело за имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 која ги вклучува ресорните министерства за имплементација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030, граѓанските организации, Народниот правобранител, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација,
- Секторската работна група за интеграција на Ромите и
- Интерпартиската парламентарна група за поддршка на Ромите.

График 1 Институционална поставеност на спроведувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030

Спроведувањето на оваа Стратегија на политичко ниво го следи **Националната контакт точка за Роми и Националниот координатор за имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030**, назначен од страна на Владата на Република Северна Македонија. Задачите на Националниот координатор за имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 се утврдени во Одлуката за формирање на Национално координативно тело за следење на имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030.

Заменик контакт точката за Роми се назначува од Министерството за социјална политика, демографија и млади и е одговорно за свикнување на состаноците за координација помеѓу останатите ресорни министерства и владините институции/канцеларии, со цел решавање на проблемите на Ромската заедница во главните социо-екомски политики и акциони планови. Во рамките на Министерството за социјална политика, демографија и млади функционира и Одделението за

имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите кое дава административна и техничка поддршка за работите и задачите што се однесуваат на имплементација, информирање и прибирање на податоци за спроведувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 .

Националното координативно тело (НКТ) е формирано со конкретна улога и тоа како структура што треба да ја следи и насочува имплементацијата на стратегиите и политиките за социјална инклузија и интеграција на Ромите. Меѓу другото, НКТ треба да обезбеди ефективна координација помеѓу државните институции и граѓанските здруженија; да го надгледува спроведувањето на националните акциони планови; иницирање на подготовка на годишни оперативни планови (ГОП), периодичен мониторинг и евалуација вклучително и подготовка на извештаи, како и база на податоци за социјална инклузија на Ромите. Дополнително во рамките на НКТ треба да се вклопат и претставниците на меѓународните институции и организации (ОБСЕ; УСАИД; ЕУ; РЦЦ, РЕФ) со статус на набљудувачи кои значително може да ја унапредат координацијата на проектите и да обезбедат експертиза и поддршка во планирањето на јавни политики.

Со цел унапредување на степенот на реализацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 , беше креирана и **Секторска работна група за интеграција на Ромите** во декември 2019 година, која има за цел да го примени секторскиот пристап при програмирање на Инструментот за претпристапна помош во насока за поддршка при решавање на прашањата поврзани со Ромите. Секторската работна група спроведува мониторинг и проценка на спроведувањето и напредокот на меѓусебно поврзаните политики и стратешки документи во областите и ги следи процесите. Оваа работна група служи како платформа која работи на идеи за подобрување на процесот на интеграција на Ромите, на тој начин директно придонесувајќи кон општата цел за постигнување на повисоки социо-економски стандарди за ромското население. Дополнително, една од улогите на Секторската работна група е да потпомогне при меѓуресурска координација за програмирање, следење и евалуација на донаторската поддршка на проектите кои се поврзани со ромската заедница.

Интерпартиската парламентарна група за поддршка на Ромите се формираше во февруари 2021, при што една од целите е поддршка на правата на Ромите, нивна инклузија и интеграција во Република Северна Македонија, каде што членуваат пратеници од постоечкиот собраниски состав од различни политички партии. Улогата на парламентарната група на Ромите во однос на спроведувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 е во насока на координација со претставниците од законодавната власт, како и во обезбедување на поддршка и унапредување на законската регулатива која директно се однесува на ромската заедница.

Ваквата институционална поставеност треба да овозможи повисок степен на реализација на мерките и активностите, како и да придонесе кон унапредување на соработката на ресорните министерства, граѓанските организации и меѓународните институции и донатори.

ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНИ ДОКУМЕНТИ И ПРАВНА РАМКА

Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 е донесена во согласност со приоритетите од програмата за Влада 2020-2024 кои се однесуваат на обезбедување забрзан и одржлив економски раст, повисок животен стандард и квалитет на живот на граѓаните, квалитетно образование достапно за сите и целосно спроведување на Охридскиот рамковен договор. Овие стратешки приоритети се директно поврзани со инклузијата на Ромите во делот на унапредување на положбата на етничките заедници и обезбедувањето на еднаков третман и почитување на основните права на сите граѓани, при што во насока на ромската заедница, поддршката е насочена кон проширување на пристапот и подобрување на квалитетот на образованието, вработувањето, здравството, домувањето и другите социјални услуги. Политичките инструменти за постигнување на овие цели вклучуваат средства за генерални и таргетирани мерки, вклучувајќи афирмативни мерки за спречување или ублажување на јазот помеѓу различните заедници или комбинација од двете, посветувајќи посебно внимание на родовата перспектива.

Од аспект на евроинтегративните процеси и натаму останува стратешката цел за отворање на преговорите со ЕУ. Европската перспектива на целиот регион беше потврдена во март 2020 година, кога земјите-членки ги поддржаа предлозите на Комисијата за зајакнување на методологијата⁴ за пристапниот процес и одлучи да ги отвори пристапните преговори со Република Албанија и

⁴ Комуникација на Европската Комисија „Унапредување на процесот на пристапување - кредибилна перспектива на ЕУ за Западен Балкан“. Достапно на: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-02/enlargementmethodology_en.pdf

Република Северна Македонија. Комисијата посочи дека ќе го користи пакетот за проширување за да ја оцени усогласеноста на националното законодавство на земјите кандидати со *acquis* и да обезбеди појасни насоки за конкретните реформски приоритети и критериумите за усогласување, како и за очекувањата за следните чекори во процесот.

За таа цел, стратешкиот пристап кон инклузијата на Ромите, како што е декларирано во новата десет годишна стратешка рамка за инклузија на Ромите, станува дел од процесот на проширување на ЕУ и дел од *acquis*, па оттука достигнувањата во однос на спроведувањето на активностите од националните планови се предмет на редовен скрининг. Во суштина, обврска на Владата е да се придржува до правилата и процедурите кои меѓудругото се однесуваат на вклучувањето на Ромите во рамките на почитувањето на основните човекови права, заштитата на малцинствата, дискриминацијата и вклучувањето на Ромите, што се вклучени во Поглавје 23 – Судство и човекови права од Спогодбата за асоцијација и стабилизација.

Меѓународни документи и регулатива

На Самитот на ЕУ за Западен Балкан одржан во Загреб во мај 2020 година, лидерите на ЕУ ја потврдија поддршката за европската перспектива на земјите од Западен Балкан и нивната решеност да ја засилат поддршката за неговата политичка, економска и социјална трансформација.⁵ Партнерите од Западен Балкан, слично и земјите-членки на ЕУ, ги презентираат годишните програми за економски реформи (ЕРП), вклучувајќи реформи за зајакнување на конкурентноста и подобрување на условите за инклузивен раст и создавање работни места.

Стратешка рамка на ЕУ за интеграција на Ромите 2021-2030

Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 е подготвена во согласност со Стратешката рамка на ЕУ за интеграција на Ромите за периодот 2021-2030 година, која промовира еднаквост и социоекономска вклученост на ромската популација на ниво на Европската Унија. Новата стратешка рамка на ЕУ се поврзува со работата на Комисијата во други области, вклучувајќи го неодамна усвоениот Акциски план на ЕУ⁹ против расизмот 2020- 2025 година, Стратегијата на ЕУ за правата

⁵ Самит на ЕУ и Западен Балкан, 5-6 мај 2020 година, заклучоци на Советот и COM(2020) , Декларација од Загреб . 9
Комуникација од комисијата до Европскиот парламент, советот, Европскиот економски и социјален комитет и комитетот на регионите . Достапно на:

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_2025_en.pdf

на жртвите 2021-2025⁶ и Стратегијата на ЕУ за родова еднаквост 2020-2025⁷. Според насоките дадени во стратешката рамка, Европската Комисија ги повикува земјите-членки да поднесат национални стратегии до септември 2021 година и да известуваат за нивното спроведување на секои две години. Земјите од Западен Балкан доброволно се приклучија кон оваа иницијатива за креирање на нови стратегии за Роми поради истекувањето на рокот на претходните стратегии. Комисијата ќе го следи напредокот кон целите преку поставени таргети за клучни индикатори до 2030 година, потпирајќи се на податоци од анкетите спроведени од ЕВРОСТАТ, Европската агенција за фундаментални права и придонесите од граѓанското општество. Дополнително е предвидена и евалуација на влијанието на новата 10-годишна стратешка рамка за интеграција на Ромите.

Познан декларација и заклучоците од Берлинскиот процес

Во јули 2019-та година во рамки на Берлинскиот процес се донесе Декларација на партнерите од Западен Балкан за интеграција на Ромите во рамки на процесот на проширување на ЕУ. Со усвојувањето на Декларацијата, владите се обврзаа да продолжат дополнително да ги зајакнуваат

напорите за постигнување еднаквост и целосна интеграција на Ромите како дел регионалната соработка и процесот на пристапување кон Европската Унија. Декларацијата предвидува постигнување на конкретно дефинирани цели во областа на вработувањето, образованието, домувањето, здравствената заштита, документацијата и борбата против дискриминацијата. Исто така, предвидува усвојување на регионални стандарди за јавно буџетирање поврзани со интеграцијата на Ромите и воспоставување официјални канали и механизми за заедничко вклучување на локалните самоуправи и ромските заедници во формулирањето на политики, како и соодветни механизми за следење и известување за спроведувањето на политиките поврзани со интеграцијата на Ромите. На министерскиот состанок одржан на 27 октомври 2020 година во Република Албанија, претставниците на владите од земјите од Западен Балкан донесоа неколку заклучоци кои се однесуваат на мапирање на ромските населби, ставање крај на бездржавјанството, како и развивање, ажурирање и согласување на национални стратегии за интеграција на Ромите со Стратешката рамка на ЕУ за Ромите.

Во рамките на последниот самит во Берлин 2021, владите ги поддржаа заклучоците од самитот во Берлин на 28 јуни 2021 година, идентификувајќи конкретни мерки што ќе се спроведат за да се постигне напредок во интеграцијата на Ромите во областа на вработувањето, домувањето и закрепнувањето од КОВИД19 пандемијата и последиците од истата. Воедно, се предвидува новата

⁶ Стратегија на ЕУ за правата на жртвите (2020-2025) Достапно на: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamentalrights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en

⁷ Стратегија за родова еднаквост. Достапно на: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/genderequality/gender-equality-strategy_en

Инвестициска рамка за Западен Балкан да се користи како дополнителна алатка за поддршка на мерките за интеграција, како што се можностите за финансирање на иницијативи за социјално домување за ранливите групи, вклучително и за Ромите.

Препорака на Советот на ЕУ за еднаквост, вклучување и инклузија на Ромите⁸

Препораките на Советот ставаат посебен акцент на потребата земјите-членки на ЕУ да усвојат национална стратешка рамка за ромската заедница, со основна цел за дефинирање политики кои го подобруваат нивото на социјална вклученост и положбата на Ромите. Особено значење е посветено на потребата од воспоставување ефективни системи за борба против дискриминацијата, антициганизмот, социјалната и економската исклученост и учество и застапеност на Ромите (вклучувајќи жени, деца, млади и постари членови на заедницата, лица со попреченост), со цел да се обезбеди ефикасна борба против дискриминацијата на оваа заедница.

Акционен план на ЕУ за антирасизам 2020-2025 година⁹

Директивата за расна еднаквост¹⁴ ја обликува правната заштита од дискриминација врз основа на расно или етничко потекло повеќе од две децении. Забранува директна и индиректна дискриминација врз основа на расно или етничко потекло во областите на вработување и професија, образование, социјална заштита, здравствена заштита, социјална предност и пристап до стоки и услуги достапни за јавноста, вклучително и домување. Во последните години, Комисијата го засили следењето на неговото спроведување, при што посебен фокус беше ставен на дискриминацијата на децата Роми во образованието.

Економски и инвестициски план за Западен Балкан

Економскиот и инвестицискиот план за Западен Балкан има за цел да го поттикне долгорочното закрепнување - поддржано од зелена и дигитална транзиција - што ќе доведе до одржлив економски раст, спроведување на реформите потребни за да се придвижи напред на патот кон ЕУ и доближување на Западен Балкан до европскиот единствен пазар. Овој план има за цел да го подобри економскиот потенцијал на регионот и да овозможи простор за зголемена интрарегионална економска соработка и трговија. Планот е изработен врз основа на предлог заснован на перформанси и ориентиран кон реформи за Инструмент за претпристапна помош III (ИПА III) и зајакнати инструменти за поттикнување инвестиции во јавниот и приватниот сектор. Во зависност од усвојувањето на следната повеќегодишна финансиска рамка и поврзаните правни основи, Комисијата предлага да се мобилизираат средства од ИПА III за периодот 2021-2027 година за

⁸ Препорака на советот за еднаквост, вклучување и учество на Ромите, Совет на Европската Унија (2021) Достапно на <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6070-2021-INIT/en/pdf>

⁹ Унија на еднаквост: Акционен план на ЕУ против расизмот 2020-2025, Европска комисија (2020)

Достапно на: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf

поддршка на економската конвергенција со ЕУ, првенствено преку инвестиции и поддршка кон конкурентност и инклузивен раст, одржливо поврзување и двојна зелена и дигитална транзиција.

Дигитална агенда за Западен Балкан¹⁵

Целта на оваа агенда е да се поддржи транзицијата на регионот кон дигитална економија и придобивките од дигиталната трансформација, како што се побрз економски раст, повеќе вработувања и подобри услуги. Наведената поддршка првенствено се рефлектира во зголемување на сајбер безбедноста, довербата и дигитализацијата на индустријата, зајакнување на дигиталната економија и општество. Дигиталната агенда ќе го поддржи воведувањето алатки - е-Влада, енабавки и е-здравство како и развој на дигитални вештини кај граѓаните.

Совет на Европа

Советот на Европа, покрај Европската Унија, има значајна улога во процесот на развој на политиките и подобрувањето на положбата на ромската заедница. Во овој поглед, при изработката на овој документ, посебно значење се дава на усогласувањето врз основа на членството во

¹⁴ Директива на Советот 2000/43/ЕЗ од 29 јуни 2000 година за спроведување на принципот на еднаков третман меѓу лицата без разлика на расното или етничкото потекло. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32000L0043>

¹⁵ Европската комисија ја започна дигиталната агенда за Западен Балкан. Достапно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_18_4242/IP_18_4242_EN.pdf

Советот на Европа, изразено во резолуции и препораки за прашањето за положбата на ромското население во Северна Македонија. Во согласност со принципите на овие документи, земјите-членки се повикани да создадат инклузивни услови за живот преку стратешко планирање на политиките и да ги елиминираат дискриминаторските фактори во области како што се здравството, образованието, работата и социјалната заштита. Од особена важност е што Советот на Европа за прв пат ги повика земјите-членки подобро да ја интегрираат историјата на Ромите во наставните програми, како и земјите-членки да ги интегрираат комеморативните активности поврзани со Европскиот ден за комеморација на холокаустот на Ромите.

Агендата 2030 на Организацијата на Обединетите Нации

Северна Македонија е целосно посветена на Агендата за одржлив развој 2030 и на процесот за интеграција во Европската Унија (ЕУ). Владата ја прифати Агендата 2030 како „универзална рамка за зајакнување на колективната акција кон заеднички цели и предизвици“, при што „намалена нееднаквост“ и „никој да не биде изоставен“ се клучни принципи во основата на нејзините активности. Овие принципи се видливи преку агендата за национални реформи што се фокусира врз клучни одржливи развојни цели, особено кон целите за одржлив развој: (ЦОР1)-без сиромаштија, (ЦОР4) квалитетно образование, (ЦОР8) пристојна работа и економски раст, (ЦОР13) климатска акција, и (ЦОР16) мир, правда и силни институции. Во новата Стратешката рамка за одржлив развој

2021-2025, усогласена помеѓу Владата и ООН се содржани насоки преку дефинирани мерки за постигнување на таргети од неколку индикатори за вработување и социјална инклузија за Ромите¹⁰.

Домашна регулатива

Основната правна рамка за горенаведените заложби може да се најде во Уставот, Охридскиот рамковен договор, Законот за унапредување и заштита на правата на заедниците кои се помалку од 20% од вкупното население, Законот за заштита од дискриминација, и голем број други системски закони и меѓународни регулативи кои ги регулираат областите на политиката со влијание врз ефективната интеграција на Ромите.

Програмата на Владата на Република Северна Македонија 2020 – 2024

Во рамките на Програмата на Владата на Република Северна Македонија 2020 – 2024, инкорпорирани се различни мерки кои одат во поддршка на инклузијата на Роми. Од особен аспект за инклузијата на Роми се мерките за зголемување на вработеноста во економијата – поддршка

преку активни мерки за вработување, унапредување на законската регулатива и плановите за формализација на непријавена работа. Во делот на инфраструктура од особен интерес е изградбата на локални патишта и инфраструктура како и изградба на канализациона мрежа. Во делот на образование, од значење е стратегијата за дигитализација на образовниот систем, како и унапредувањето на мајчиниот јазик. Од аспект на здравство, од особено значење е бесплатното лекување во болница на дополнителни категории на здравствени осигуреници. Во областа на култура се предвидува поддршка на институциите и културното творештво на помалку бројните заедници.

Програма за економски реформи 2021-2023

Програмата за економски реформи е најважен стратешки документ во економскиот дијалог со Европската комисија и земјите членки на ЕУ. Овој документ се изработува секоја година и претставува подготовка за учество во процесот на економски и фискален надзор на земјите членки на ЕУ, односно за вклучување во процесот на европскиот семестар за координација на економските политики во ЕУ. Дополнително, структурните реформи идентификувани во ПЕР и нивното спроведување, ќе овозможат значителна инвестициска поддршка од Економскоинвестицискиот план на ЕУ за Западен Балкан, при што Република Северна Македонија на годишно ниво подготвува извештај за постигнувањата каде што е опфатена и инклузијата на ромската заедница.

¹⁰ Комплет алатки за следење и известување за ЦОР за тимовите на ОН во земјата : Достапно на <https://unstats.un.org/sdgs/unct-toolkit/>

Националната програма за усвојување на правото на Европската унија 2021-2025

Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија (НПАА) е програмски документ на Република Северна Македонија за насочување на процесот на европска интеграција, ги дефинира приоритетите, стратегиите, динамиката и потребните ресурси за усогласување на националното законодавство со европското право, како и активностите за прилагодување на националните институции кон европските административни структури. Клучната цел на НПАА е да ја исцрта националната траекторија до членство во Европската Унија, рефлектирајќи ја со тоа политичката заложба и одлучност за структурните реформи.

Национална стратегијата за развој на концептот на едно општество и интеркултурализмот 2020-2022

Со цел да придонесе кон унапредување на состојбите на еднаквост, правичност и инклузивност, еднаквост меѓу мажите и жените, вклученост на разните идентитетски, културни, етнички заедници и ранливи или маргинализирани групи во општеството, Владата на Република Северна Македонија на својата 162 седница ја усвои Националната Стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализам. Стратегијата опфаќа седум области кои имаат клучно значење за интеркултурализмот, односно правна рамка, образование, медиуми, култура, општествена кохезија, млади и локална самоуправа каде што се дефинирани и тематските акциски планови.

Закон за спречување и заштита од дискриминација

Со законот за спречување и заштита од дискриминација се проширија основите и подобро се дефинираа поимникот и дефиницијата за дискриминација. Новиот Закон предвидува и соодветни промени во поглед на судската заштита. Со Законот е воведена тужба за заштита од дискриминација од јавен интерес со што граѓанските организации, неформалните групи или други организации од граѓанското општество, и неформални групи кои имаат оправдан интерес за заштита на интересите на одредена група имаат можност да поднесат тужба. Со ова се укина потребната писмена согласност од странките доколку се работи за група. Здруженијата имаат право да поднесуваат тужби доколку го докажат својот интерес, а не како со претходниот Закон да учествуваат единствено како сопарничари во постапката. Товарот на докажување со новиот закон преминува на тужениот кој треба да докаже дека не постои дискриминација и во судската постапка и во постапката пред Комисијата. Се воведоа нови докази во постапката за дискриминација: статистички податоци и ситуационо тестирање. Законот ги ослободува од судски трошоци лицата кои ќе поведат судска постапка за заштита од дискриминација. Со новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација се обезбедуваат подобри механизми, мерки и активности за правна заштита, а воедно се исполнува и обврската на земјата за усогласување на националното законодавство со европското, кое е неопходно за исполнување на условите за почеток на преговорите за членство во ЕУ.

Закон за домување

Правото на соодветно домување е едно од основните човекови права загарантирано во бројни меѓународни конвенции, закони и декларации. Во Универзалната декларација за човекови права, која е една од најважните декларации ратификувана од многу земји, вклучително и Република Северна Македонија, е наведено дека „секој има право на животен стандард кој му обезбедува здравје и благосостојба, нему и на неговото семејство, вклучувајќи ја исхраната, облеката и лекарската нега“. Во клучната законска легислатива за домување во Република Северна Македонија спаѓа Законот за домување со кој се уредуваат видовите на објекти во домувањето, управувањето со станбените згради, односите меѓу сопствениците на посебните делови и трети лица, заедницата на сопствениците, евиденцијата на становите, начинот на управување и одржување на објектите, правата и обврските на Републиката, општините во домувањето, инспекцискиот и управниот надзор и други прашања од областа на домувањето. Законот го пропишува минималното и соодветно домување, ги уредува и можностите за непрофитно домување, домување под закуп и сл., кои се основа за достапно и безбедно домување.

Закон за просторно и урбанистичко планирање

Законот за просторно и урбанистичко планирање го уредува системот на просторно и урбанистичко планирање, како основа за обезбедување на условите за хумано живеење и уредување на намената на земјиштето. Со овој закон се пропишани условите за обезбедување основни услуги (снабдување со вода, одвод на отпадни води, снабдување со електрична енергија и сл.). Во законот не постои специфично третирање на супстандардните населби, туку само се споменуваат бесправно изградените објекти и условите за нивно вклопување во урбанистичките планови.

Закон за постапување со бесправно изградените објекти (2013)

Со законот за постапување со бесправно изградени објекти се уредуваат условите, начинот и постапката за евидентирање, утврдување на правниот статус и санкционирање на бесправно изградените објекти. Стандардите за вклопување на бесправните објекти во урбанистичкопланската документација се пропишани со подзаконски акт. Тие наложуваат легализација доколку не се спротивни на условите во урбанистичко планската документација и ги задоволуваат сите урбанистички и градежни стандарди.

Закон за основното образование

Актуелниот Закон за основното образование го утврдува правото на образование на секое дете и ги утврдува начелата врз основа на кои се развива основното образование. Законот ја нагласува заштитата од дискриминација и промоцијата на еднаквост, како и инклузивниот карактер на основното образование. Во основното воспитание и образование се забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување на дискриминација и помагање во

дискриминаторско постапување по основ на пол, раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, или која било друга основа која е предвидена со закон или со меѓународен договор ратификуван согласно Уставот на Република Северна Македонија во остварување на правата од основното образование.

Закон за средното образование

Според законот, средното образование е задолжително за секој граѓанин под еднакви услови утврдени со овој закон. Средното образование во јавните средни училишта е бесплатно. Не е дозволена дискриминација заснована на пол, раса, боја на кожата, национално и социјално потекло, политичко и верско уверување, имотната и општествената положба. Со овој закон е овозможена хоризонтална и вертикална проодност на учениците.

Закон за ученичкиот стандард

Со овој закон се уредува основањето, организацијата, функционирањето и управувањето во установите за ученичкиот стандард како дел од системот на воспитанието и образованието. Под ученички стандард, во смисла на овој закон, се подразбира обезбедување на сместување, исхрана, стипендии, како и задоволување на работните, културните, воспитно-образовните, информативните, спортско-рекреативните и други заеднички потреби на учениците. Законот за ученички стандард ги опфаќа учениците Роми како категорија на која им се доделуваат стипендии за средно образование.

Закон за студентскиот стандард

Со овој закон се уредува дејноста студентски стандард, основањето, организацијата, функционирањето и управувањето во установите за студентскиот стандард како дел од системот на образованието и стипендирање на студентите. Под студентски стандард, во смисла на овој закон, се подразбира обезбедување на сместување, исхрана, школарина, стипендии, како и задоволување на работните, културните, информативните, спортско-рекреативните и други заеднички потреби на студентите. Законот за студентски стандард ги опфаќа студентите Роми како категорија на која им се доделуваат стипендии за високо образование.

Закон за образование на возрасните

Со овој закон се уредуваат организирањето, структурата, финансирањето и управувањето на системот на образование на возрасните. Образование на возрасните е дел од системот на образованието кој обезбедува образование, усовршување, оспособување и учење за возрасните лица. Образованието за возрасни опфаќа неформално и формално учење. Формалното образование на возрасните опфаќа: основно образование на возрасни, средно образование за возрасни, стручно оспособување, стручно образование за занимање, техничко образование и пост средно образование за возрасни, како и преквалификација и доквалификација и високо образование на возрасни. Неформалното образование на возрасните означува организирани

процеси на учење насочени за оспособување на возрасните за работа, за различни социјални активности или личен развој. Цел на образованието на возрасните е да се обезбеди можност за стекнување на соодветно образовно ниво за секого и за сите возрасни групи и да овозможи истите да стекнат знаења, вештини и ставови кои ќе бидат во согласност со барањата на општеството и пазарот на трудот.

Закон за здравствената заштита

Овој закон е еден од основните закони во здравствениот систем. Законот гарантира дека здравствениот систем е целосно функционален и регулиран на централно и локално ниво. Во делот на здравство, македонското законодавство го има и Законот за заштита на правата на пациентите кој ја уредува заштитата на правата на пациентите кои се засноваат на начелата на хуманост и достапност. Достапноста на здравствената заштита е едно од основните начела уредени со Законот за здравствена заштита на населението, која е географски, физички и економски достапна, а особено здравствената заштита на примарно ниво. Исто така, законот за забрана на дискриминацијата при укажувањето на здравствената заштита во однос на раса, пол, старост, национална припадност, социјално потекло или друго убедување, имотна состојба и сл. Начелото на сеопфатност, од законот според Член 10, обезбедува вклучување на секој поединец во системот на здравствена заштита, со примена на мерки и активности за здравствена заштита кои опфаќаат промоција на здравјето, превенција на болести на сите нивоа.

Закон за социјалната заштита

Преку системот на социјална заштита се остваруваат парични права и тоа, право на гарантирана минимална помош, еднократна парична помош, надоместок за помош и нега од друго лице, надоместок заради попреченост, додаток за домување, надоместок на плата за скратено работно време, траен надоместок и право на социјална сигурност за старите лица. Во периодот на пандемијата од Ковид19, се донесе и Уредба со законска сила за изменување и дополнување на Уредбата со законска сила за примена на законот за социјалната заштита за време на вонредна состојба, при што пристапот до правото на гарантирана минимална помош за лицата на кои им престанал работниот однос во време на пандемијата се олеснува сметано од април до декември 2020 година. Воедно, со овој акт се овозможи паричен додаток заради покривање на дел од трошоците за потрошувачка на енергенси во домаќинството кое се обезбедува континуирано на месечна основа во текот на 2020 година. Со цел за ефикасен одговор на системот за социјална заштита, во насока да се овозможи олеснет пристап до правото на гарантирана минимална помош на домаќинствата кои ќе останат без сопствени средства за егзистенција во време на вонредни околности (утврдено постоење на кризна состојба, прогласена епидемија, односно пандемија, пожари, поплави или други големи природни непогоди), донесен е Закон за дополнување на Законот за социјалната заштита ("Службен весник на Република Северна Македонија" бр. 302/20).

Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност

Во областа вработување, македонското законодавство ги предвидува Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност и Законот за работните односи кои го предвидуваат принципот на еднаков третман и изречно ја забрануваат дискриминацијата на кандидатот за вработување и работникот. Законот за работните односи посебно ја нагласува обврската за обезбедување еднаков третман и еднакви можности на жените и мажите. Со законот за заштита од вознемирување на работно место, се уредени процедуралните и материјалните аспекти поврзани со вознемирувањето на работното место, како и заштита од дискриминација на работничка по основ на бременост, раѓање и родителство.

Закон за неевидентирани лица во матична книга на родени

Целта на овој закон е лицата неевидентирани во матична книга на родени да се евидентираат во посебна матична книга на родени, заради добивање на извод од посебната матична книга на родени и идентификациона исправа заради остварување на право на образование, здравствена заштита, социјална заштита и вработување со задолжително социјално осигурување согласно со закон, до дополнителен упис во матична книга на родените и добивање на прв извод од матичната книга на родени, согласно со закон. Лицата евидентирани во посебната матична книга на родени ќе бидат запишани во матичната книга на родени во рок од 5 години од уписот.

Еднакви можности

Законот за еднакви можности на жените и мажите со кој се унапредува законската рамка во делот на еднаквите можности и се заокружува усогласеноста на националното законодавство со директивите 2000/78/EЗ, 2002/73/EЗ, 2004/113/EЗ. Законот целосно ги уредува прашањата во врска со воспоставувањето на еднаквите можности и еднаков третман на жените и мажите, основните и посебните мерки за воспоставување на еднакви можности, правата и обврските на одговорните субјекти за обезбедување еднакви можности и постапката за утврдување на нееднаков третман на жените и мажите.

АНАЛИЗА НА ПОСТОЕЧКАТА СИТУАЦИЈА

Генерален заклучок е дека спроведувањето на Стратегијата за Ромите во Република Северна Македонија 2014-2020 и НАП во периодот 2016-2020 лимитиран прогрес во делот на постигнувања по приоритетните области. Според извештајот¹¹ на Европската Унија за напредокот на Република Северна Македонија, во однос на инклузијата на Ромите констатиран е ограничен напредок во споредба со 2019 година. Се нотира дека спроведувањето на оваа стратегија и соодветните акциски планови за образование, вработување, домување и здравство не се спроведуваат целосно.

Во однос на вработувањето, има зголемување на регистрираната невработеност на Ромите, при што во апсолутни бројки има регистрирано најголем број на Роми како активни баратели на работа како последица од Ковид-19 пандемијата. Активните политики на пазарот на трудот имаат ограничен ефект во зголемување на вработеноста на Ромската заедница, која во најголем дел зависи од образовната квалификација која е непроменета во однос на почетната состојба. Позитивен аспект во делот на вработување може да се забележи во делот на креирање на оперативниот план за вработување, каде што се предвидуваа таргет за вклучување на Ромите во мерките во отделните програми.

Во однос на домувањето, капиталните трансфери на Министерството за транспорт до општините, имаат придонес во подобрувањето на инфраструктурата во ромските населби. Сепак, во делот на урбанизација на ромските населби состојбата е непроменета, при што општините ниту ги урбанизираат ромските населби ниту ги користат државните средства за урбанизација. Новиот предлог закон за легализација е можност за да се реши прашањето за легализација, при што паралелно треба да оди процесот на креирање на нови ГУП и ДУП планови. Во областа на здравството, лошата социо-економска состојба дополнително ја влошува здравствената состојба. Буџетот во рамките на Министерството за здравство и понатаму останува неискористен, додека бројот на ромски здравствени медијатори се намали, додека истите не сè систематизирани во здравствениот систем. Во делот на образование, во изминатиот период се достигнаа најголеми резултати при што позитивниот ефект што беше постигнат во изминатите години се намали како резултат на кризата предизвикана од Ковид19. Остануваат клучните предизвици во процесот на спроведување на Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020 и Акционите планови

¹¹ Прогрес извештај за напредокот на PCM за 2020

- намалување на невработеноста и трансформација на неформалната економија во формална, урбанизација на ромските населби и легализација, премин од основно во средно образование на ученици Роми, додека пак во областа на здравството – краткиот животен век на Ромите и високата стапка на смртност кај новороденчињата. Во делот на подобрување на ситуацијата на жената Ромка и унапредувањето на културата на Ромите, состојбата е непроменета.

Образование

Според Организацијата за економска соработка и развој, исходите од образовниот систем во Република Северна Македонија се помеѓу најслабите во Европа и Западен Балкан. Според истражувањето две третини од учениците на возраст од 15 години имаат слаби резултати по читање, математика и природни науки во споредба со нивните вршници од 72 земји и економии¹². Од истражувањето произлегува дека постојат и големи разлики во образовните исходи помеѓу различни етнички групи. Како резултат на ваквата состојба во Република Северна Македонија во последните неколку години се спроведуваат реформски процеси за зголемување на квалитетот на образованието. Една од поголемите реформи е измената на законот за основно образование, ревизија на наставни планови и подготовка на стандарди за постигнувања на секој циклус во основно образование. Започнати се пилотирања на наставни програми за дуално стручно образование со цел учениците уште за времето на учење да бидат подготвени за работа во компании. Со реформите ставен е фокус на формално и неформално образование со цел да се зголеми вработливоста на младите луѓе, жените и ранливи категории. Во текот на 2020 голем број од ромските деца во основно и средно образование не беа во можност да посетуваат настава токму поради фактот што истите немаа електронски уреди или не поседуваа интернет во своите домови за следење на наставата он-лајн.

Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Оценката за напредокот во имплементацијата на НАП за образование за периодот 2016 – 2020 година, се заснова на административни извори на податоци и годишните извештаи на Владата на Република Северна Македонија. Во рамки на НАП за образование стратешката цел беше подобрена образовната структура кај ромската заедница, особено кај девојчињата и жената Ромка. Како исходи во НАП за образование беа дефинирани:

1. Подобрен пристап и успешно комплетирање на предучилишното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња.

¹² ОЕЦД (2019), ОЕЦД Преглед за евалуација и оценување во образованието, ОЕЦД, Париз . Достапно на: <https://doi.org/10.1787/079fe34c-en>

2. Подобен пристап и успешно комплетирање на основното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња.
3. Подобен пристап и успешно комплетирање на средното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња.
4. Зголемен пристап и успешно комплетирање на високото образование на Ромите, особено на ромските девојчиња.
5. Зголемен бројот на возрасни Роми кои го комплетираат основното и средното образование.
6. Намален бројот на ученици Роми во основните и во средните специјални училишта во Република Северна Македонија.

Табела 1: Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за образование

Исход	Таргет 2020	2016	2017	2018	2019	2020
Исход 1: Подобен пристап и успешно комплетирање на предучилишно образование на Ромите, особено на ромските девојчиња	Над 90% од планираните деца се успешно запишани, а од нив 50% се женски деца	Не е познато, не е мерливо	Планирани 620 деца, опфатени се 521 во 19 општини, односно 84%	Планирани 628, опфатени 514 деца во 19те односно 81% од предвидениот таргет	Планирани 613, опфатени 452 деца во градинка, 73% од планираниот цел	Планирани 390, опфатени 273 деца во градинка, 70% од планираната цел
Излезен резултат 1.1 Зголемен број на деца Роми кои успешно завршиле претшколско образование на возраст од 3 до 5 години	Над 1000 нови деца од кои што женски да се над 50% 2017-2020	Во текот на 2016 година, во рамките на проектот вклучени се 583 деца, додека надвор од проектот 303 деца Роми или 2.5% од вкупниот број биле Роми	Во текот на 2017 година, во рамките на проектот вклучени се 521 деца, додека надвор од проектот 250 деца Роми или 2.2% од вкупниот број биле Роми	Во текот на 2018 година, во рамките на проектот вклучени се 514 деца, додека надвор од проектот 215 деца Роми или 1.9% од вкупниот број биле Роми	Во текот на 2019 година, 452 деца беа вклучени во проектот, додека од проектот имало 276 деца од или 1,9% од вкупниот број на запишани деца биле Роми	Во текот на 2020 година, 273 деца беа ослободени од партиципација, додека 762 биле вкупно запишани деца
	Изградена и отворена 1 нова градинка во Шуго Оризари на веќе постоечки објект	Нереализирано	Изградбата е започната во 2017-та година како по опожарувањето на градинката	Изградбата е во завршна фаза, при што истата официјално беше отворена во септември во 2019 година	Во септември 2019 година беше пуштена во употреба новата градинка со капацитет од 160 деца. Покрај тоа, ќе бидат вклучени 90 деца.	Се предвидува проширување на просторните капацитети во текот на 2020
Исход 2: Подобен пристап и успешно комплетирање на основното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња	10% зголемен процентот на ученици Роми кои успешно завршуваат основното образование	Непознато	Процентот на ученици Роми коишто го завршуваат основното образование изнесува 93%	94% од запишаните ученици успешно завршиле основно образование	94% од запишаните ученици успешно завршиле основно образование	Нема податоци

Излезен резултат 2.1	Подобрен пристап и успешно комплетирање на средното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња	Донесен закон за и подзаконски акти	Нереализирано	Нереализирано	Нереализирано	со новиот закон за заштита на децата има и нова мерка - образовен додаток за деца запишани во основно и средно. Сумата за деца е 8,400 денари годишно запишани во основно образование и 12 000 денари годишно за средно	Непроменето во однос на 2019
----------------------	--	-------------------------------------	---------------	---------------	---------------	---	------------------------------

образование.						
	Ангажирани дополнителни и 40 локални образовни медијатори	Нереализирано	Нереализирано	Во текот на 2017/2018 ангажирани се 20 образовни медијатори	Во текот на 2018/2019 година беа ангажирани 28 образовни медијатори	Во текот на 2019/2020 година беа ангажирани 35 образовни медијатори
Исход 3: Подобен пристап и успешно комплетирање на средното образование на Ромите, особено на ромските девојчиња	За 3% зголемен бројот на ученици Роми кои успешно го комплетираат средното образование	Непознато	Процентот на ученици коишто успешно го комплетираат средното образование за 2017-та година изнесува 96%	Не може да се утврди. Имајќи предвид учениците се на три и на четиригодишни студии, индикаторот не може да се мери.	Не може да се утврди. Со оглед на тоа што студентите се на три и четиригодишни студии, индикаторот не може да се измери.	Не може да се утврди. Со оглед на тоа што студентите се на три и четиригодишни студии, индикаторот не може да се измери.
Излезен резултат 3.1 Зголемен упис на Роми во средно училиште	10% зголемен бројот на ученици Роми кои се запишуваат во прва година во средно	бројот на запишани ученици во средно образование за учебната 2015/2016 година изнесува вкупно 446 ученици	бројот на запишани ученици во средно образование за учебната 2016/2017 година изнесува вкупно 409 ученици	бројот на запишани ученици во 2017/2018 година изнесува вкупно 572 ученици, додека 2016/17	бројот на запишани ученици во 2018/2019 година е 512.	бројот на запишани ученици во 2019/2020 година е 478.
	Над 2500 доделени стипендии на средношколци и Роми во средно образование	Непознато	Бројот на реализирани стипендии за 2016/2017 изнесува 582 стипендии	736 стипендисти/средношколци Роми во пет категории за учебната 2017/18 година.	849 стипендии за ученици Роми во пет категории за учебната 2018/19 година .	846 стипендии / за ученици Роми во пет категории за учебната 2019/20 година .

Исход 4: Зголемен пристап и Успешно комплетирање на Високото образование на Ромите, особено на ромските девојчиња	Зголемен бројот на дипломирани и Роми за 5%	Бројот на дипломирани студенти во 2016-та изнесува 16 студенти.	Бројот на дипломирани студенти во 2017-та изнесува студенти.	Бројот на дипломирани студенти во 2018 година е 25 од кои 20 машки и 5 жени	Бројот на дипломирани студенти во 2018 година е 27 од кои 12 машки и 55 жени	Нема податоци
Излезен резултат 4.1: Зголемен број на запишани Роми студенти на државните и приватните универзитети	За 10% е зголемен бројот на студенти Роми запишани на факултети	Нема податок	Бројот на запишани студенти во прва година за 2017-та изнесува 95	бројот на запишани студенти во прва година изнесува 86	Нема податоци	Нема податоци
	200 стипендии за студенти Роми	Нема податок	Бројот на запишани студенти во прва година за 2017-та изнесува 95	90 стипендии за студенти Роми	104 стипендии за студенти Роми	100 стипендии за студенти Роми
Исход 6 Намален бројот	Нема податок	163 ученици Роми запишани	185 ученици Роми запишани	182 ученици Роми запишани во	Нема податоци	Нема податоци
на ученици Роми во основните и средните специјални училишта во PCM	Нема податок	во посебни основни училишта	во посебни основни училишта	посебни основни училишта		
		69 ученици Роми запишани во посебни средни училишта	53 ученици Роми запишани во посебни средни училишта	46 ученици Роми запишани во посебни средни училишта	Нема податоци	Нема податоци

Клучни предизвици во областа на образование

Предучилишно образование:

Според Стратегијата за образование 2018-2025 во Република Северна Македонија опфатеноста на децата во предучилишното образование е загрижувачки ниска, со недоволен капацитет за зголемен опфат на деца со посебни образовни потреби. Се забележува најниска стапка на опфат на деца од маргинализираните заедници, кај кои е и најсилна тенденцијата кон осипување, тешкотии во достигнувањето на стандардите и ниски постигнувања во учењето.¹³ Дополнителни предизвици во предучилишното образование е недоволниот кадар и недостатокот на механизам за професионален развој и унапредување во кариерата на вработените лица во предучилишното образование. Условите во установите не се на задоволително ниво и неконзистентно се спроведуваат нормативите

¹³ Стратегија за образование 2018-2025
Ибид

и стандардите, речиси воопшто не се користи ИКТ во предучилишните установи.²⁰ Според стратегијата исто така се забележува неефикасно раководење и управување со предучилишните установи и преклопување на надлежностите на МОН, МСПДМ и МЛС.

Како што е нотирано во стратегијата за образование, припадниците на маргинализираните заедници особено ромската заедница има најниска стапка на вклученост во предучилишно образование и најсилна тенденција кон осипување. Во однос на вклученоста на децата Роми во предучилишно образование во 2019 година биле вклучени 762 деца од кои 343 девојчиња. Во текот на 2019 година, Министерството за социјална политика, демографија и млади, донесе Одлука за ослободување на децата Роми кои се во социјален ризик од партиципација, со што се овозможи долгогодишниот проект со Ромски образовен фонд (Roma Education Fund) да се систематизира. Од почетокот на проектот во 2016 година досега се вработени околу 20 негувателки Ромки. Владата на својата 113-та седница на 28 декември 2019 година донесе Одлука со која се препорачува на општините да ја разгледаат можноста за ослободување од партиципација за учество на 390 ромски деца на возраст од три до шест години во градинка за 2020 година. Од таргетираните 390 ромски деца вкупно 273 деца биле ослободени од партиципација. Според регионалното истражување на УНДП и Светска Банка запишувањето на деца Роми на возраст до 36 години изнесува 14% наспрема 29% не-Роми.

Табела 2, Број на запишани деца во предучилишно образование

Година	Вкупно	Девојчиња
2015	840	383
2016	886	430
2017	771	367
2018	729	344
2019	762	343

Извор: Државен завод за статистика

Во однос на сместувачките капацитети во период на првата половина на 2021, отворена е нова градинка ЈОУДГ „8-ми април“ во Шуто Оризари со капацитет на згрижување 306 деца (236 деца на возраст од 2-6 години, организирани во 6 занимални и 70 деца во јасли). Во Дневниот центар за деца во ризик во Шуто Оризари кој беше пуштен во функција 2021 година, децата се стекнуваат со неформално образование - подготовка за упис во основното образование и поддршка за редовно посетување на настава.

Причините за ваквата состојба се недоволниот капацитет во градинките, оддалеченоста на истите од ромските населби како и ниската свест кај родителите за бенефитите од предучилишното образование во смисла на нивна социјализација и ран детски развој. Според досегашното искуство најголем проблем за невклучување односно осип на децата Роми во предучилишните установи е недостатокот на организиран превоз до градинките на оние места каде градинките се оддалечени

од ромските средини. Иако одредени општини одвојуваа средства за организиран превоз, за жал истата мерка не се имплементира од различни причини – ненавремени тендерски постапки, немање финансиски средства и незаинтересираност.

Основно образование

Во основно образование постигнувањата на учениците се загрижувачки ниски, докажани со меѓународните тестирања. Во 2015 година просечниот резултат од 384 поени по наука, споредено со 493 поени во земјите на ОЕЦД (OECD, 2016), укажува на тоа дека учениците на 15-годишна возраст од нашата држава заостануваат четири години зад вршниците од земјите на ОЕЦД. Од 2000 до 2015 година успехот во јазичната писменост мерена со ПИСА тестовите е опаднат за 21 поен. Според меѓународната студија за математика и природни науки – ТИМСС (TIMSS), сличен образец на стагнација е утврден и за успехот на учениците од VIII одделение во периодот меѓу 1999 и 2011 година (Светска банка). На спроведеното ПИСА-тестирање во 2018 година, иако се забележува пораст на постигнувањата во однос на 2015 година, сепак, постигнувањата на учениците се многу ниски, односно во писменост во природните науки се наоѓаме на 62 место, а во математичка писменост на 67 место од 78 рангирани држави, додека во читање со разбирање на 66 место од 77 рангирани образование недостасуваат цели кои водат кон зголемување на резултатите од учењето и покрај лошите постигнувања на земјата на меѓународните тестирања на учениците. Во истото истражување се наведува и дека недостасува доследност во пристапот за прилагодување на учењето на потребите на учениците, насочен кон тоа тие да придонесат за подобрување на постигнувањата на сите ученици. Се посочува дека резултатите од учењето се на многу ниско ниво и не се подобруваат, што може да се припише на недоволното разбирање за поврзаноста на учењето со нивните постигнувања и со резултатите во образовниот систем воопшто, а што може да се подобри преку креирање ефективна настава и подобрена средина за учење.²¹ Дополнителен предизвик во основното образование е недостатокот на содржини во учебниците кои би промовирале мултикултурно/интеркултурно образование.

Предизвиците наведени во концепцијата за основно образование двојно ги погодува учениците Роми. Според регионалното истражување за Роми на УНДП од 2017, запишувањето на деца Роми во основно образование изнесува 78% наспрема 88% Не-Роми. Во однос на посетување на настава во сегрегирани училишта на возраст од 7-15 години, 40% се Роми, 11% Не-Роми.

Непознат е точниот бројот на ученици Роми кои се надвор од образовниот систем. Евидентен е и голем процент на осипот односно напуштањето на образованието и нискиот степен на писменост кај децата од ромска етничка припадност. Како најчести причини за оваа состојба се наведуваат: недоволното познавање на македонскиот јазик, нискиот степен на образование на родителите и лошата социо-економска состојба на семејството.

Табела 3 Број на запишани ученици во основно образование

Учебна година	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
2016/17	1497	1332	1099	1115	941	946	840	811	747
2017/18	1361	1583	1253	1048	1037	964	861	691	696
2018/19	1441	1399	1420	1147	912	1044	785	758	596
2019/20	1574	1574	1310	1361	1064	977	819	701	644

Извор: Државен завод за статистика

Според податоците во прво одделение во просек се запишуваат околу 1468 деца, додека пак во деветто одделение се регистрирани во просек околу 670 ученици. Овие податоци покажуваат на намалување на бројот на деца од една учебна година во друга учебна година за околу 6%.

²¹ Концепција за основно образование

Процентот¹⁴ на учениците Роми кои успешно го завршиле основното образование во 2017 година изнесува 93%, а во 2018 година процентот на завршување изнесува 94%.

Според досегашни истражувања¹⁵ и анализи како на регионално ниво така и на национално ниво се забележува дека кај ромските ученици има слаба посетеност на наставата и високи стапки на напуштање на образованието. Постојат повеќе причини за ова: иселување на ромските семејства во земји од Западна Европа, недостаток на лична документација, сегрегација дури и во најраните фази на образованието и недостаток на организиран или јавен превоз од ромските населби (што најчесто се далеку од образовните институции). Дополнително во текот на 2020 отежнување на образовниот процес кај децата Роми предизвика реализацијата на онлајн настава. Многу деца Роми кои се дел од семејства во социјален ризик не беа во можност да следат настава поради фактот што истите немаа електронски уреди (компјутер, таблет, паметен телефон) и интернет мрежа. Според Регионалното истражување за Роми, пристап до компјутер имаат 42% Роми наспрема 72% Не-Роми.

Дел од учебниците се застарени и содржат стереотипи, предрасуди, стигматизација и во нив недостасуваат елементи на коегзистенција, почитување на различностите, интеграција, мултикултурализам, што е дополнително комплицирано со демотивирачкото законодавство за изработка и ревидирање на учебници. Дел од предизвиците во основното образование се таргетираат со реформите во новиот закон за основно образование кој има влијание и врз учениците Роми. Со новиот Закон за основно образование²⁴ се систематизира позицијата и надлежностите на

¹⁴ Анализа на главните политики насочени кон интеграција на Ромите во Република Северна Македонија, 2020

¹⁵ Регионално истражување на УНДП и Светска банка, Ромите на прв поглед – Република Северна Македонија, 2018 ²⁴ Закон за основно образование, Службен весник на РСМ бр. 161/2019

образовните медијатори кои овозможуваат поддршка на учениците Роми кои потекнуваат од социјално загрозени семејства и/или се подолго време надвор од образовниот систем. Имајќи предвид дека во претходните години деца Роми имаа можност да посетуваат таторски часови финансиски покриени со проект, Министерството за образование и наука воведо таторство за деца кои покажуваат лоши резултати по одредени предмети, но исто така и обезбедува менторство за деца кои се талентирани со користење на потенцијалот да ги зголемат своите знаења. Дополнително во изминатите години беше забележан проблем со децата повратници кои поседуваат странски дипломи/свидетелства, меѓутоа поради неможноста родителите да ги покријат средствата за еквиваленција/признавање учениците остануваат надвор од образовниот систем.

Новиот Закон ги ослободува од трошоци лицата корисници на гарантирана минимална помош. Во однос на воведените реформи во основното образование споменати погоре за жал сèште не е направена евалуација за влијанието на стипендиите, таторите/менторите во зголемување на запишувањето на децата во образованието и зголемувањето на нивниот успех.

Во основното образование се применуваат афирмативни мерки со цел надминување на дискриминација и исклучување на деца и возрасни. Афирмативни мерки од според законот се: неприменувањето на одредбата за реонизација при запишувањето на ученици со попреченост, ослободување од плаќање на трошоците за признавање и еквиваленција на свидетелства стекнати во странство, бесплатен превоз за учениците со попреченост, образовни медијатори паричен надоместок за освоено прво место на државен натпревар, стимулирање за учество и паричен надоместок за освоена награда/медал на меѓународен натпревар.

Според законот, училиштата се должни да им помогнат во изучување на мајчиниот јазик и јазикот на кој ја следат наставата на децата повратници од странство. За жал оваа можност во пракса не се применува и е основа децата Роми поради јазичните бариери да се осипуваат и да покажуваат послаби резултати во споредба со останатите ученици. Дополнително со законот се предвидува дека оние деца кои не се вклучени во настава, а се со надмината возрасна граница за вклучување во соодветно образование, имаат право на основно образование под еднакви услови како и останатите деца. За вклучување во образование на оваа категорија,, Бирото за развој на образованието изготвува наставни програми за вклучување во соодветно одделение на образование. Од септември 2019 година учениците со лесна попреченост се запишуваат во редовните училишта. Ова е едно решение според Законот за основно образование, со кој се предвидува посебните основни училишта да се трансформираат во ресурсни центри. Тие ќе ја задржат образовната компонента за ученици со комплексни потреби, но ќе имаат и дополнителна активност. Со оглед на тоа дека е нова реформа која е во процес на спроведување, останува да се мониторира нејзиното имплементирање и влијание кај децата Роми.

Средно образование

Од учебната 2007/2008 година, средното образование е задолжително за секој граѓанин во подеднакви услови утврдени со Законот за средното образование и согласно ова барање е усогласена и уписната политика во средните училишта. Со овој закон е овозможена хоризонтална и вертикална проодност на учениците. За да се овозможи еднаков пристап до квалитетно образование за сите ученици, обезбедени се бесплатни учебници, бесплатен превоз или бесплатно сместување во ученички домови.¹⁶

Според стратегијата за образование наставните планови се преоптоварени и се застарени и не овозможуваат континуитет на когнитивниот и социо-емоционалниот развој на учениците, не овозможуваат интегриран пристап во изучувањето на појавите, не ги развиваат доволно

генеричките и клучните компетенции, не ги поддржуваат модерните пристапи за одржување на наставата и не ги отсликуваат актуелните социјални процеси. Исто така се забележува дека дел од учебниците се застарени и содржат стереотипи, предрасуди, стигматизација и во нив недостасуваат елементи на коегзистенција, почитување на различностите, интеграција, мултикултурализам, што е дополнително комплицирано со демотивирачкото законодавство за изработка и ревидирање на учебници. Мотивацијата на училиштата и наставниците за осигурување на интернетичка интеграција и инклузивно образование е многу ниска, поради отсуството на мотивација или финансиска поддршка.²⁶

Како што беше потенцирано на почетокот најголем напредок во споредба со останатите области на кои се фокусираа претходните стратегии е во делот на образованието. Во последната стратегија најголем придонес во делот на средното образование имаа: стипендирање на ученици Роми, мерката за намалување на критериумите за запишување во средно образование во јавните средни училишта како и воведувањето на образовани медијатори тутори/ментори. Покрај овие мерки кои подетално се образложени во овој дел подолу, сепак од бројките на запишани ученици Роми во средно образование се забележува дека има драстични разлики во податоците. Причината поради ваквите драстични разлики помеѓу податоците од основно и средно образование како што беше и претходно напоменато е во немањето на единствен механизам за собирање на податоци од државниот завод за статистика и министерството за образование. Според податоците во основно образование во просек се запишуваат 1468 ученици во прво одделение додека пак во деветто во просек се запишани 670 ученици. Доколку се земат овие податоци во континуитет се забележува дека во средно образование во прва година се запишуваат во просек 494 ученици додека пак во трета година 348 ученици. Ваквите податоци укажуваат на неколку причини:

1. Недостаток на систем за собирање на релевантни сегрегирани податоци.

¹⁶ Стратегија за образованието 2018-2025

2. Прекинување или пак напуштање на учениците Роми во образовниот процес.

Табела 4 Број на запишани ученици во средно образование

Учебна	I	II	III	IV
2016/17	409	423	345	232
2017/18	556	357	371	228
2018/19	511	413	295	215
2019/20	500	466	382	171

Извор: Државен завод за статистика

Од 2009 година обезбедено е стипендирање и менторство/туторство на ученици Роми. Оваа иницијатива има за цел, подобрување на проодноста и успехот на учениците Роми од сите образовни години, од сите јавни и приватни средни училишта. За да се поттикнат учениците Роми

²⁶ Ибид
да го продолжат своето образование во средните училишта, олеснети се критериумите за упис за припадниците на оваа етничка заедница. Секоја година, во конкурсот за запишување ученици во средните училишта се утврдува дека Ромите можат да бидат примени во јавните средни училишта со 10% помалку поени од потребните.

Секоја учебна година континуирано се обезбедуваат стипендии за ученици Роми од социјално загрозуени семејства кои редовно ја посетуваат наставата, како и стипендии за ученици од социјално ранливи групи, талентирани ученици, спортисти, деца без родители и деца со посебни образовни потреби. Постојат различни категории на стипендии, за талентирани ученици, за ученици со посебни образовни потреби и мотивациски стипендии за ученици кои постигнале слаби резултати на училиште. Стипендиите се финансираат согласно Законот за ученички стандард. Во учебната 2019/2020 се доделени вкупно 846 стипендии. За жал сеуште нема официјална евалуација за успешноста на оваа системска мерка во проодноста на учениците Роми и зголемувањето на нивните успеси во средно образование.

Табела 5 Број на доделени стипендии и ангажирани медијатори

	Стипендии	Медијатори
Учебна 2016/17	582	/
Учебна 2017/18	736	20
Учебна 2018/19	849	28
Учебна 2019/20	846	35

Извор: Министерство за образование и наука

Учениците од ромската етничка заедница можат да се запишат во одредено јавно средно училиште ако имаат до 10% помалку поени од бројот на поените предвидени согласно Конкурсот за соодветните наставни планови и програми и ако ги задоволуваат дополнителните критериуми за испит на знаења и вештини во соодветното училиште. Целта на оваа афирмативна политика беше да се зголеми бројот на ученици во јавните училишта со повисоки критериуми. Имајќи го предвид квалитетот кој го добиваат учениците Роми и пречките со кои се соочуваа, најчесто учениците се запишуваа во стручните училишта или училишта кои бараат пониски критериуми. Ваквата мерка го зголеми бројот на ученици во поквалитетните јавни училишта меѓутоа праксата покажа дека средните училишта не ја земаат предвид оваа политика освен ако ученикот директно не се повика на неа. Поради ваквите случаи во иднина оваа политика треба да премине во задолжителна мерка и тие 10% да бидат директно вклучени во вкупните поени на учениците Роми.

Во однос на имплементирањето на мерката тутори/ментори/медијатори иако бројот на овие лица се зголемува, сепак не е направена евалуација за нивното влијание врз проодноста и успехот на учениците Роми.

Специјални училишта

Една од поголемите измени во 2019 година беше усвојување на новиот Закон за основно образование. Законот предвидува целосно вклучување на сите ученици (меѓу кои деца Роми во голем број) со посебни потреби во редовните училишта. Од септември 2019 година, учениците со лесна попреченост се запишуваат во редовните училишта. Тие треба да се образуваат во редовни училишта, додека програмите за специјално образование и училиштата ќе продолжат да ги едуцираат само учениците со најтешка попреченост. Ова е едно решение според законот за основно образование, кое специјалните основни училишта се трансформираат во ресурсни центри. Тие ќе ја задржат едукативната компонента за учениците со сложени потреби, но ќе имаат и дополнителна активност. Затоа, персоналот ќе обезбеди советодавна, консултативна, стручна и практична поддршка за наставниците и учениците во редовните училишта каде што се запишани ученици со попреченост. Целта е да се постигне целосна вклученост на учениците со попреченост во редовните училишта. Од 2022-2023 година тие се трансформираат во ресурсни центри што ќе помогне да се обезбеди целосно вклучување на овие деца во редовните училишта.

Високо образование

Според стратегијата за образование се забележува дека иако критериумите за упис на универзитетите се ниски, пристапот до високото образование за различни ранливи групи е ограничен, дури и нема доволно информации за можностите за нивно запишување на универзитетите.

Според податоците на државниот завод за статистика бројот на студенти Роми запишани во прва година од година во година се намалува.

Табела 6 Број на запишани студенти во високо образование

	I	II	III	IV	V	VI	апсолвенти
2016/17	95	51	47	26	4		24
2017/18	86	65	42	25	4	3	23
2018/19	75	51	47	16	5	1	29
2019/20	55	37	61	35	1	3	/

Извор: Државен завод за статистика

Дополнителна афирмативна акција во делот на образование е квотата за запишување на универзитетите. Ова е општа политика за сите заедници кои не се мнозинство во земјата. Нема официјална информација за бројот на студенти кои ја искористиле оваа афирмативна акција, а нејзиното спроведување не е прецизно дефинирано. Дополнително како ризик при спроведување на оваа мерка е злоупотребата на етничка припадност при запишување на универзитетите.

Табела 7 Број на доделени стипендии во високо образование

Академска година	I
2017/18	90
2018/19	86
2019/20	104

Извор: Министерство за образование и наука

Согласно одлуката на Влада, од 2015 година Министерството за образование и наука преку Управата за развој и унапредување на јазиците на припадниците на заедниците почна да доделува стипендии за студенти Роми. Целта на оваа мерка беше да се поттикнат Ромите да се запишуваат на факултети коишто продуцираат наставнички кадар. Оваа мерка беше во согласност со Националниот акцискиот план за образование 2014 – 2020 година којшто е дел од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020. И покрај оваа таргетирана мерка, учениците и студентите Роми имаат право да се пријавуваат на главните конкурси за стипендии. Доделувањето на стипендии на студенти Роми е регулирана со Законот за студентски стандард.

Табела 8 Број на дипломирани студенти во високо образование

Година	Број на дипломирани
2016	16
2017	30
2018	25
2019	27
2020	22

Извор: Државен завод за статистика

Вработување

Иако невработеноста значително опадна во текот на изминатите години достигнувајќи 15,9% во третиот квартал од 2021 година, стапката на невработеност на Ромите остана непроменета. Според податоците од социјалното мапирање од 2018, стапката на вработеност на Ромите изнесува 23%, скоро двојно помала од националниот просек, додека стапката на невработеност на Ромите е рекордно висока на 67%. Кај жените Ромки, стапката на вработеност изнесува 8%. Регионалното истражување „Прекинување на циклусот на исклучување на Ромите во земјите од Западен Балкан“ за 2017 година спроведено од УНДП и Светска банка покажува пониски резултати во делот на вработувањето на Роми наспроти не-Роми. Приближно само еден од пет Роми на возраст од 15 до 64 години бил вработен во 2017 година, додека кај младите, голем број на Роми не биле опфатени во делот на вработување, квалификација или обука во 2017 година. Иако е забележано мало подобрување во однос на 2011 година, јазот меѓу Ромите и не-Ромите се зголемува.

Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Оценката за напредокот во имплементацијата на НАП за вработување за периодот 2016 – 2020 година, се заснова на административни извори на податоци и годишните извештаи на Владата на Република Северна Македонија за интеграција на Ромите во јавните политики. Министерството за социјална политика, демографија и млади, е задолжено за носење на јавните политики поврзани со намалувањето на невработеноста како и спроведувањето на НАП за вработување на Ромите, додека агенцијата за вработување е одговорна за имплементација на мерките од Оперативниот план за вработување. Во рамки на НАП за вработување, стратешката цел беше поставена како зголемување на можностите за вработување на Роми на достоинствени работни позиции, при што беа дефинира два исходи и тоа – подобрен пристап до владините програми за вработување и повисок приход и одржливи вработувања за Ромите. Во однос на постигнувањата на 2016-2020, може да се забележи дека во однос на првиот исход, предвидениот таргет за вклучување на Ромите во активните мерки

за вработување е достигнато. Таргетот за повисок приход и одржливи вработувања е дефиниран со индикаторот за намалување на стапката на невработеност, при што истата во периодот 2016 – 2020 дефинирана како учество на регистрирани невработени во вкупниот број на регистрирани невработени лица е зголемена.

Табела 9 Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за вработување

Исход/ резултати	Таргет 2020	2016	2017	2018	2019	2020
Исход 1: Повисок приход и одржливи вработувања за Ромите до 2020 година, посебно за Ромките	Ромите претставуваат 4.5% од вкупниот број на невработени	Ромите претставуваат 5.94% од вкупниот број на невработени во 2016 96,211	Ромите претставуваат 5.99% од вкупниот број на невработени во 2017 96,133 Роми	Ромите претставуваат 6.7% од вкупниот број на невработени во 2018 96,333 Роми	Ромите претставуваат 9% од вкупниот број на невработени во 2019 99,116 Роми	Ромите претставуваат 9.2% од вкупниот број на невработени во 2020 914,401 Роми
		Роми 9вкупно 102,388	9вкупно 102,388	9вкупно 94,720	9Вкупно 101,819	9Вкупно 156,432
Излезен резултат 1.1 Работодавачите се поттикнути да вработуваат Роми	100 Роми вклучени во програмите за субвенционирано вработување	11 лица вработени	8 лица вработени	51 лица вработени	100 лица вработени	143 лица вработени
	Најмалку 15 практиканти годишно	5 Роми практиканти	8 Роми практиканти	13 Роми практиканти	37 Роми практиканти	57 Роми практиканти
Излезен резултат 1.2 Ромите се зајакнати да развијат и започнат со управување на свој бизнис	20 бизниси годишно се креирани од Роми преку ОП за вработување или други мерки на Владата, од кои најмалку 10% се Жени	16 договори се потпишани од кои 4 жени за започнување на бизнис	19 договори потпишани од кои 3 жени за започнување на бизнис	20 договори потпишани од кои 7 жени за започнување на бизнис	14 договори потпишани од кои 7 жени	13 договори потпишани од кои 2 жени

Излезен резултат 1.3 Овозможена застапеност на Ромите како работна сила во централната и локалната државна администрација	Најмалку 1.5% од вкупниот број на вработени во централната и јавната администрација	Во 2016, вработеноста на Ромите во државната и јавната администрација изнесува 1.3%, додека во Единиците на локална самоуправа вработени се 0.7% Роми	Во 2017, вработеноста на Ромите во државната администрација изнесува 1.3%, додека во Единиците на локална самоуправа вработени се 0.7%	Во 2018, вработеноста на Ромите во државната администрација изнесува 1.3%, додека во Единиците на локална самоуправа вработени се 0.8%	Во 2019, вработеноста на Ромите во државната администрација изнесува 1.21%, додека во Единиците на локална самоуправа вработени се 0.55%	Во 2020, вработеноста на Ромите во државната администрација изнесува 1.4%, додека во Единиците на локална самоуправа вработени се 0.96%
Исход 2: Подобрен пристап на Ромите до Владините програми за вработување до 2020, посебно за Ромките						
Најмалку 200 Роми успешно се вклучени во активните мерки и услуги за вработување	237 Роми успешно влегле во активните мерки и услуги за вработување 38% се жени	184 лица за 2017 (од кои 54 жени) или 23% (22,5% жени)	Вкупно 233 Роми од кои (47%) се 109 жени Ромки.	Вкупно 423 Роми (39%); се 166 жени Ромки.	Вкупно 253 Роми од кои 111 жени Ромки.	
Излезен резултат 2.1 Зголемување на бројот на обучени Роми за професионални квалификации за занимања кои се побарувани						
Обучени најмалку 90 Роми за занимања/квалификации побарувани на пазарот на труд,	11 Роми, од кои 3 жени	8 Роми, од кои 1 жена	12 Роми, од кои 11 жени	42 Роми, 28 жени	36 Роми, 23 жени	

Предложениот индикатор во НАП - намален Џини коефициент за Ромите (мерка за нееднаквост на приходите) не е достапен на редовна основа, дополнително Џини коефициентот не може да се смета како соодветна мерка за положбата на Ромите на пазарот на трудот, бидејќи индикаторот го опишува коефициентот на нееднаквост во општеството, а не е директно поврзан со вработеноста или невработеноста. Дополнително, поставените индикатори во однос на намалување на невработеноста се однесуваат на намалување на регистрираната невработеност, при што постојат повеќе фактори кои може да влијаат, како што е напуштање на границата и луѓе кои се надвор од регистрацијата на АВРСМ, како и јавните политики и мерки кои се спроведуваат кои може да влијаат мотивирачки/демотивирачки за лицата да се пријавуваат/одјавуваат или да не се регистрираат во АВРСМ. Од друга страна, поставените таргети во претходната стратегија не соодветствуваат со амбицијата за намалување на невработеноста и се поставени на ниско ниво за постигнување на позитивни промени на пазарот на труд.

За да се намали невработеноста, во рамките на оперативниот план за вработување предвидени се мерки за работодавачите да ги охрабрат Ромите да вработуваат други Роми или да развиваат сопствени бизниси, како и мерки за зголемување на вештините на невработените. Во просек, околу

3-4% од Ромите биле корисници на активните мерки за вработување во последните неколку години, и иако апсолутниот број на корисници Роми се зголемува, релативниот удел на вкупниот број на корисници опфатени со активните мерки за вработување останува непроменет. Постигнатиот таргет за вклучување на лица Роми според НАП е достигнат, иако истиот не е доволен во поглед на постигнувањето на крајниот исход. На ниво на јавни политики, вклученоста на граѓанските организации во предлагањето на мерки во оперативниот план за вработување е позитивен.

Клучни предизвици во областа на вработување

• Структура на невработени Роми

Ниското учество на работната сила и високата стапка на невработеност значат дека можностите за вработување на Роми во работоспособна возраст се ограничени. Особено жените Ромки имаат многу помала веројатност да учествуваат на пазарот на трудот отколку жени припаднички на неромска заедница. Имајќи предвид дека нивоата на образовни достигнувања се пониски кај Ромите истото се одразува и на перспективите за вработување и нивната вработливост. Младите Ромки се со пониски стапки на посетување на обуки за квалификации и вештини, во споредба со младите мажи Роми кои имаат поголема веројатност да бидат опфатени во процесот на квалификација и обука.

Табела 8 Преглед на невработени лица (активни баратели) според време на чекање и образование, според состојбата на 30.06.2021

Возраст	Без образование и со основно образование		Непотполно средно образование		Завршено средно образование		Више образование		Високо образование		Магистри на науки	
	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени
Под 1 месец	249	129	12	4	19	11	0	0	2	2	0	0
Од 1 до 5 месеци	1039	521	43	7	105	52	2	1	9	6	1	0
Од 6 до 11 месеци	2243	1203	62	26	153	75	0	0	9	0	1	0
Од 12 до 17 месеци	1892	944	72	19	113	56	1	0	6	4	1	0
Од 18 до 23 месеци	1518	849	31	9	65	36	0	0	3	2	0	0
2 години	2994	1801	77	23	104	56	0	0	4	3	0	0
3 години	672	327	34	3	25	9	0	0	3	1	0	0
4 години	492	224	14	0	20	5	0	0	1	0	0	0
5 - 7 години	1436	576	46	7	45	10	0	0	0	0	0	0
8 години +	156	39	11	5	15	5	0	0	2	0	0	0
Вкупно	12691	6613	402	103	664	315	3	1	39	18	3	0

Извор: ABPCM

Како што може да се забележи од табелата 92% од невработените се без основно образование и со основно образование, 7.7% се со непотполно средно и завршено средно образование, додека 0.3% од невработените се со вишо, високо образование и магистерски студии. Од родова перспектива, процентот на жени без основно и со завршено основно образование изнесува 94%, 6% се со

непотполно средно и завршено средно образование, додека 1% се со више и високо образование. Според времето на чекање, 66% од невработените кои се долгорочно невработени се без образование или со основно образование, додека 3% од долгорочно невработените се со непотполно и завршено средно образование. Од родова перспектива, 72% од невработените Ромки се долгорочно невработени, при што 68% се без основно образование или основно образование, додека 3% се со нецелосно средно и завршено средно образование.

Табела 9 Преглед на невработени лица (активни баратели) според возраст и степен на образование, според состојбата на 30.06.2021

Возраст	Без образование и со основно образование		Непотполно средно образование		Завршено средно образование		Више образование		Високо образование		Магистри на науки	
	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени	Се	Жени
до 19	385	207	9	5	31	17	0	0	0	0	0	0
од 20 до 24	1280	684	44	12	206	114	1	0	4	3	0	0
од 25 до 29	1104	561	41	19	173	81	1	1	11	6	1	0
од 30 до 34	1326	739	36	10	92	50	0	0	13	4	2	0
од 35 до 39	1407	728	33	10	32	15	0	0	5	3	0	0
од 40 до 44	1690	890	19	8	23	7	0	0	1	0	0	0
од 45 до 49	1642	844	28	10	20	6	0	0	1	1	0	0
од 50 до 54	1556	831	48	11	35	10	0	0	0	0	0	0
од 55 до 59	1354	703	81	12	38	12	0	0	1	1	0	0
60 и повеќе	947	426	63	6	14	3	1	0	3	0	0	0
	12691	6613	402	103	664	315	3	1	39	18	3	0

Извор: ABPCM

Според возраста, учеството на младите до 24 годишна возраст изнесува 14.1% од вкупната невработеност, при што 12% од невработените се без образование и со основно образование, 2.1% со непотполно средно и завршено средно образование. Според пол, учеството на младите жени е 14.7%, при што 13.1% се без или со основно образование, додека 1.6% се со нецелосно или завршено средно образование. Во однос на старосните групи, невработени лица кои се на возраст од 50+ учествуваат со 30% во вкупниот број на невработени, додека 28% од нив се без образование и со основно образование, додека 2% се со непотполно средно и завршено средно образование.

• Неформална економија

Според истражувањето на УНДП и Светска банка процентот на Роми кои се вклучени во неформална невработеност опаднал во периодот од 2011-2017 за 26 процентни поени, достигнувајќи 38%. Според податоците од Ревидираната програма за реформи во вработувањето и социјална политика, во просек 25% од населението работи неформално. Најчеста форма на неформално вработување кај Ромите мажи е во трговија, такси услуги, како и градежништво и земјоделство, додека кај Ромките најчестата форма на вработување е во трговијата и хигиенските услуги. Врз сезонска работа се

потпираат многу ромски семејства во летниот период за време на жетварската сезона. Околу 48% од ромските семејства се корисници на социјална помош, додека 23% од Ромите не се евидентирани во АВРСМ, бидејќи сметаат дека немаат придобивки од пријавување.

Неформалното вработување е високо кај маргинализираните Роми, но инциденцата на неформалност се намалува и во споредба со останатите земји од Западен Балкан. Во однос на полот, кај жените Ромки се забележува намалување на неформалното вработување, при тоа Ромките имаа помала веројатност да бидат неформално вработени отколку машките.

- **НЕЕТ**

Според УНДП и Светска банка, Најголемиот дел од маргинализираните млади Роми (на возраст од 18-24 години) не биле во вработување, образование или обука (НЕЕТ) во 2017 година. Причините за високите стапки на НЕЕТ кај Ромите се поврзани со нивото на образование, и притоа истите имаат помали послаби перспективи на пазарот на трудот. Особено, младите Ромки, кои имаат пониско образование имаат поголема стапка на НЕЕТ вклученост, и тоа 81% наспроти 57% кај младите мажи Роми. Во споредба со машките, почесто се појавуваат женски НЕЕТ неактивни, или надвор од работната сила, често ангажирани во домашни и згрижувачки активности. Спротивно на тоа, машките НЕЕТ имаат поголема веројатност да бидат невработени.

- **Ковид 19 предизвици**

Влијанието на Корона кризата особено се одрази на пазарот на труд, како во формалниот така и во неформалниот сектор каде што во услови на намалена побарувачка и понуда, домашната економија (реалниот сектор) се соочи со бројни предизвици. Ковид19 пандемијата имаше големо влијание и врз ромската заедница и тоа: голем број на Роми коишто беа формално вработени беа отпуштени или пак работеа со половина работно време, голем број на Роми претприемачи ги затворија своите фирми, неформалните пазарци не беа во можност да продаваат поради бројните рестрикции, значителен дел од Ромите кои беа ангажирани како хигиеничари запреа со своите активности, додека неформалните собирачи на секундарни сировини се соочија со намалени откупни цени, но и неможност да ги продадат своите сировини. Ваквата состојба несомнено придонесе кон зголемување на невработеноста кај Ромската заедница, но особено се одрази и кон зголемување на ризикот од сиромаштија.

Во однос на ефектите и последиците од пандемијата предвидувањата се дека приходите на домаќинствата ќе опаднат 5-8% додека сиромаштијата на населението ќе се зголеми од 55.000 до на 130.000 граѓани¹⁷. Исто така, предвидувањата се дека оваа криза ќе трае една до две години, при што ефектите од пандемијата ќе се чувствуваат и подолг период, при што како најпогодени од

¹⁷ Речиси половина милион граѓани тонат во сиромаштија, Дојче Веле достапно на <https://p.dw.com/p/3kfuQ>

кризата ќе бидат маргинализираните заедници, особено Ромската заедница. Во однос на предвидените таргети во рамките на Националните акциони планови, имајќи ја предвид ситуацијата, бројот на невработени значително е зголемен додека предвидените мерки кои беа дел од стратешките цели од НАП иако во претходните две години имаше поголема вклученост во мерките, пандемијата повторно придонесе таргетите за оваа година во релативен однос да не бидат постигнати.

За да се намали невработеноста, во рамки на оперативниот план за вработување, предвидени се мерки за работодавачите да охрабрат да вработуваат Роми или да развиваат сопствени бизниси, како и мерки за зголемување на вештините на невработените. Во просек, околу 3-4% од Ромите биле корисници на активните мерки за вработување во последните неколку години и иако апсолутниот број на корисници Роми се зголемува, релативниот удел на вкупниот број на корисници опфатени со активните мерки за вработување останува непроменет.

Домување

Прашањата за домувањето на локално ниво се дел од надлежностите на многу институции што го усложнува прашањето за домувањето. Според надлежностите и одговорностите на единицата на локалната самоуправа, општината е директно одговорна за локалниот економски и урбанистички развој на општината. Соодветното домување е основно човеково право што води кон остварување на социјалните, економските и културни права. Живеење во слабо развиена населба со лошо изградени куќи, без пристап до вода, канализациона мрежа, асфалтирани патишта, електрична енергија и други основни комунални услуги достапни во современиот свет придонесуваат за нееднаква почетна точка и животни можности во споредба со другите поединци кои живеат во развиено соседство, населба, област, област или град.

Следствено, лошите услови во областа домување влијаат на пристапот на образование, здравствени услуги, вработување и други основни човекови права, кои мора да бидат достапни за секој поединец. Недостатокот на таков пристап ја прави заедницата маргинализирана, сиромашна и необразована, ограничена во сопствените населби (сегрегирани заедници).

Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Оценката за напредокот во имплементацијата на НАП за образование за периодот 2016 – 2020 година, се заснова на административни извори на податоци и годишните извештаи на Владата на Република Северна Македонија.

Во рамки на НАП за домување стратешката цел беше намалување на јазот во однос на квалитетот на домување помеѓу ромската и неромската заедница. Како исходи во НАП за домување се дефинирани:

1. Обезбедување на социјално домување за ромските семејства од социјално ранливите категории
2. Подобрени услови за живеење на ромските семејства преку изработка и спроведување програми за интегрирана урбана регенерација и спречување на штетните услови за живеење
3. Обезбедено системско регистрирање во Катастар на имотот и земјата во сопственост на Ромите.

Табела 10 Преглед на достигнати резултати 2016 – 2020 од НАП за домување

Исход/ резултати	Таргет 2020	2016	2017	2018	2019	2020
Исход 1: Обезбедено социјално домување за ромските семејства од социјално загрозени семејства	Зголемување на бројот на ромски семејства кои имаат пристап до социјални станови за 5%	До крајот на 2016 распределени се 118 на ромски семејства	Во 2017 нема распределба на социјални станови	Во текот на 2018 нема распределба на социјални станови	Во текот на 2019 нема распределба на социјални станови	Во текот на 2020 нема распределба на социјални станови
Излезен резултат 1.1 Изградба на станбени згради и станбени единици изградени во областите каде што е населено загрозено ромско население	Од 2017 до 2020 година се планира да се изградат нови 16 станбени згради со вкупно 940 станбени единици во градовите: Скопје (Шуто Оризари, Сарај и Бутел) Тетово, Велес, Струмица, Пехчево, Гевгелија, Виница, Куманово, Свети Николе, Пробиштип, Неготино и Дебар	Македонски Брод 10 се изградени, 10 нераспределени; Кочани 43 изградени, 43 нераспределени, Гостивар во градба, Во 2016 други во Демир Хисар 25, од кои 5 нераспределени, Прилеп 76, од кои 3 нераспределени, Ресен 18. Од сите тие во 2016 се завршени 172, распределени се 111, а од тие пак 16 се на Роми	Во текот на 2017 завршени се станбени згради во Кочани и Македонски Брод. Во градба се сè уште во Струмица (41 стан) и Гостивар (70 стана)	Во текот на 2018 година завршени се станбени згради во Струмица 41 стан и Гостивар со 70 станови.	Во текот на 2019 не беа изградени дополнителни социјални станови	Во текот на 2020 година нема информации за изградени станбени објекти
Исход 2: Подобри услови за живеење на ромските семејства преку изработка и спроведување програми за интегрирана урбана регенерација и сузбивање на штетните услови за живеење	Услужени 717. 389 жители од кои 40.011 Роми (5,5 %) во 15 нови општини	Жители во дадените градови каде се реализирани проектите: 212.928 од кои 9.455 Роми (според Пописот од 2002)	Услужени 200.483 жители од кои 8.997 Роми (4.4 %)	Услужени 327.107 жители од кои 29.439 Роми (8.2 %)	Услужени 345,928 жители од кои 22,560 Роми (6.5%)	Услужени 327,107 жители од кои 10.291 (3%) се Роми
Излезен резултат 2.1 Реализирани проекти од комуналната инфраструктура во општините во населени места со претежно ромско население	15 нови проекти од комуналната инфраструктура во 15 општини (Берово, Битола, Велес, Куманово, Виница, Гази Баба, Делчево, Ѓорче Петров, Кочани, Пробиштип, Прилеп, Чаир, Шуто Оризари, Кичево и Штип)	6 проекти во текот на 2016 година (од буџет на МТВ, Капитални) Велес, Виница, Делчево, Кочани, Прилеп, Пехчево	3 проекти во текот на 2017 во општина Кочани, Прилеп и Битола	Во текот на 2018 реализирани се 14 проекти во следните општини – 2 8 Штип, следните Виница, Шуто Оризари – 2, Делчево, Пехчево, Кочани-3 Битола, Куманово Шуто	Во текот на 2019 година спроведени проекти во општини - Ресен Гостивар, Тетово, Кичево, Битола, Берово и Оризари	Во текот на 2020 реализирани се 4 проекти во следните општини – Штип, Куманово и Кочани со средства од МТВ, додека еден проект во општина Гостивар е реализиран со средства од KFW

Исход 3: Обезбедено системско регистрање во Катастар на имотот во сопственост на Ромите	% на Роми сопственици на живеалишта	Над 5 % од Роми се сопственици на живеалишта според следниот попис	Не е познато	Не е познато	Според одредени проценки на НВО такви населби постојат во општините: Шуто Оризари, Куманово Прилеп, Битола, Тетово, Кичево, Велес, Струмица и Кавадарци	Постои нов предлог закон за утврдување на правен статус на бесправно изградени згради што доколку не се измени негативно ќе влијае на ромската заедница.
---	---	---	--------------	--------------	---	---

Клучни предизвици во областа на домување

Според Регионалниот извештај за Роми од 2017¹⁸ спроведен од УНДП за земјите од Западен Балкан, состојбата во делот на инфраструктурата во Република Северна Македонија е следна:

Табела 11 Преглед на состојба во домувањето

	Роми	Не-Роми
Пристап до вода	90%	97%
Пристап до јавна канализацијата	84%	92%
Пристап до тоалет во домот	74%	92%
Пристап до електрична енергија	93%	97%
Стапка на пренатрупаност	61%	27%

Извор: УНДП, 2017 година

Ромите како група со свои специфики кои често живеат во неразвиени или слабо развиени населби, се соочени со бројни предизвици во секојдневниот живот. Овие предизвици доведуваат до негативна перцепција кон Ромите од страна на неромските заедници, што доведува до дискриминација во различни области и низок квалитет на живот. Овие факти дополнително придонесуваат за помала посетеност на училиште, помала стапка на вработеност, пократок животен век, поголема смртност, повисока стапка на миграција, повисоко учество во неформалната економија.

Ковид 19 пандемијата на површина ги истакна сите системски недостатоци, особено кај Ромската заедница при што во доменот на инфраструктура и домување може да се забележи дека во периодот на 2020, поголем број на Ромски населби немаа пристап до вода, канализација како и

¹⁸ Регионално истражување за Роми 2017, достапно на

<https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html>

асфалтирани патишта. Особено критично во целиот период е што препораките за често миење на рацете, дезинфекција на улиците не беше овозможено во ромските населби поради немање на основна инфраструктура.

Во однос на процесот на легализација на бесправно изградени објекти, не постои механизам за следење на барањата за легализација по етничка припадност. Според досегашните анализи и податоците од социјалното мапирање, околу 28% од Ромите ги немаат легализирано своите живеалишта поради немање на урбанистички план во општината за тие населби или поради неможност за покривање на финансиските трошоци. Дополнително, граѓаните кои поднеле барања за легализација на нивните објекти чекаат повеќе од 5 години одговор од надлежните институции за статусот на нивното барање. Новиот предлог Закон за легализирање на бесправно изградените објекти вратен е на дополнителна консултација и се очекува негово усвојување од Собранието на РСМ. Сепак, критичните делови кои треба да се регулираат со предлог-законот остануваат да бидат предмет на дискусија. Истото важи и за процесот на урбанизација кој и понатаму останува критичен аспект кој може да делува на помал број на легализирани живеалишта на Роми.

Во насока на реализација на процесот на легализација, покрај исполнување на поставените стандарди за домување, клучна основа е постоењето на Детален урбанистички план. Во последните 25 години, општините не изнајдоа соодветни решенија (финансиски средства) за урбанизација и вклучување на ромските населби во генералното урбанистичко планирање на градовите, со што се продлабочија проблемите поврзани со легализацијата и многу ромски живеалишта се изоставени од процесот на легализација.

Република Северна Македонија ја усвои Познан - Декларацијата од Западен Балкан за проширување на Ромите и ЕУ со која се обврза да продолжи и да ги зајакне напорите за целосна еднаквост и интеграција на Ромите, особено преку спроведување и следење на заедничките заклучоци од Семинарите за Роми во делот на образование, здравство, вработување, цивилна регистрација, недискриминација и домување. Во делот на домување, целта на која се обврза нашата држава е „Секогаш кога е можно, да се легализираат сите неформални населби во кои живеат Ромите или да се обезбеди трајно, пристојно, прифатливо и десегрегирано домување за Ромите кои моментално живеат во неформални населби и кои не можат да бидат легализирани од оправдани причини“.

Табела 12 Преглед на населби кои не се урбанизирани

	Општина	Не-урбанизиран населба
1.	Шуто Оризари	Бараки, ул. Гарибалди, Волт Дизни, Георги Пенков
2.	Куманово	Средорек
3.	Прилеп	Дел од Тризла
4.	Битола	Баир
5.	Тетово	Ул.146
6.	Гостивар	Дупка
7.	Кичево	Мексико маало
8.	Велес	Прцорек
9.	Кавадарци	Бушанско маало
10.	Струмица	Климент Охридски, Транзит

Министерството за транспорт во Стратешкиот план 2018 - 2020 година предвидуваше како мерка изготвување на нови урбанистички планови за поддршка на општините во Република Северна Македонија во насока на побрза урбанизација и уредување на просторот. Покрај тоа, согласно член 22 став (2) од Законот за просторно и урбанистичко планирање, на предлог на Министерството за транспорт, Владата секоја година усвојува годишна програма за финансирање на изработка на урбанистички планови, регулациски планови на генерални урбанистички планови, урбанистичко-планска документација и урбанистичко-проектна документација. Меѓутоа, општините не аплицираат со проекти за изработка или ревидирање на ДУП-ови и ГУП-ови за ромските населби. Дополнителна забелешка во однос на Министерството за транспорт е неискористувањето на целокупниот буџет за инфраструктурни проекти во ромски средини. Како причина за неискористување се нотира незаинтересираноста или недоволниот капацитет на општините да аплицираат за ваквите проекти.

Со оглед на фактот дека една од главните пречки е тоа што парцелите на кои се изградени куќите на ромски семејства не се урбанизирани и не се вклучени во ГУП-овите или ДУП-овите, бавното спроведување на мерките поврзани со изработката на урбанистичките планови за ромските населби има негативно влијание врз Ромите. Како резултат, не постои правна основа за изградба на водоводна и канализациска мрежа, како и приклучоци за електрична енергија, поради што овие населби имаат супстандардни услови за живот. Со финансиска поддршка на ЕУ, во тек е процес на креирање на нови детални урбанистички планови како и легализација на одреден број на живеалишта во три општини - Винаца, Шуто Оризари и Велес.

Во делот на комунална инфраструктура, Стратегијата за одржлив развој 2009 - 2030 година предвидува подобрување и изградба на еколошка и комунална инфраструктура (систем за водоснабдување, систем за отпадни води, пречистителни станици и интегрирано управување со цврстиот отпад). Покрај тоа, Стратешкиот план на Министерството за транспорт предвидува

спроведување на проектот за водоснабдување и услуги за управување со отпадни води во општините во Република Северна Македонија преку натамошно спроведување на проекти во соработка со Европската инвестициска банка.

Според повеќето анализи и истражувања, во повеќето од ромските населби во општините има потреба од изградба/реконструкција на водоводна, атмосферска и фекална канализација, изградба на потпорни сидови во насока на намалување на ризикот од свлечиште на земјиште. Главните улици во населбите се претежно асфалтирани, но има потреба од дополнително асфалтирање на споредни улици во населбите, бидејќи повеќето се со земјен пат. Во оваа насока во последните неколку години (2016-2020) финансирани се вкупно 37 инфраструктурни проекти кои се однесуваат на изградба, реконструкција на улици, изградби на пешачки патеки, потпорни сидови и други комунални инфраструктурни проекти во општини со мнозинска застапеност на ромско население.

Во однос на спроведувањето на проектот за изградба на социјални станови наменети за социјално ранливи категории досега се изградени 18 објекти во 16 градови на територија на Република Северна Македонија. Досега се распределени 722 стана во 15 градови низ државата. Во текот на 2020 Министерството за транспорт нема спроведено постапка за распределба и доделување на станови во однос на овој проект. Во однос на пристапот до социјални станови до крајот на 2016та година распределени се вкупно 118 станови на ромски семејства. За жал од почетокот на 2017та година до 2021 година нема распределба на социјални станови.

Покрај проектот, обезбедено е привремено сместување на 120 лица од бездомните семејства пронајдени под тврдината Кале (т.н. населба полигон), а невладините организации и Центарот за социјална работа работат со нив за да се постигне полесна интеграција во системот социјална заштита, документација, вработување и здравство.

Здравство

Согласно Уставот на Република Северна Македонија и законската рамка во делот на здравството (Законот за здравствена заштита, Законот за здравствено осигурување, и Законот за заштита на правата на пациентите), на секој граѓанин му се гарантира правото на здравствена заштита при што истото право наметнува и обврска - создавање услови за остварување на правото на здравствена заштита за сите граѓани, вклучувајќи ги и Ромите.

И покрај тоа што не постојат дисегрегирани податоци во делот на здравствена статистика по етничка припадност, извештаите на (УНДП 2011, УНДП 2017, АЕКОВ 2018, ЕСЕ 2019) покажуваат дека здравствената состојба на ромската заедница е значително полоша во споредба со другите етнички заедници. Ромите се во понеповолна положба во споредба со не-Ромите и имаат значително помал животен век во однос на не-Ромите (што се движи од 10 - 20 години), повисоки стапки на смртност кај новороденчињата за 25% во споредба со другите и поголема зачестеност на хронични заболувања. Покрај тоа, услугите што ги добиваат Ромите се обично со понизок квалитет од услугите што се нудат за општата популација.

Проценка на постигнувањата од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Оценката за напредокот во имплементацијата на НАП за здравство за периодот 2016 – 2020 година, се заснова на извештаите од здравствените медијатори и годишните извештаи на Владата на Република Северна Македонија за интеграција на Ромите во јавните политики. Министерството за здравство е задолжено за носење на јавните политики поврзани со креирање на програми за унапредување на здравствената состојба на населението како и спроведувањето на НАП за здравство на Ромите, додека фондот за здравствено осигурување ги спроведува прописите и политиките за унапредување на здравствената заштита во врска со задолжителното здравствено осигурување.

Во рамки на НАП за здравство, продолжувањето на животниот век кај Ромите е главна стратешка цел, при што се дефинирани три исходи и тоа – подобрен пристап до интегрирани, квалитетни, превентивни и куративни здравствени услуги; намалени ризици и превенирани болести поврзани со стапката на морталитет на Ромската заедница и спречување на дискриминацијата во делот на пристап до здравствени услуги. Во однос на достигнувањата на 2016-2020, може да се забележи дека во однос на првиот исход, предвидениот таргет за подобрен пристап до здравствените услуги не е мерлив, поради немање на основна состојба и поради дефиницијата на самиот индикатор.

Во однос на вториот таргет за намалување на стапката на морталитетот, може да се забележат позитивни резултати, додека намалувањето на дискриминацијата во делот на здравство според бројот на регистрирани случаи на дискриминација не може да се утврди поради нефункционалноста на комисијата за спречување и заштита од дискриминација.

Табела 13 Преглед на достигнувањата од НАП за здравство 2016-2020

Исход/ резултати	Таргет 2020	2016	2017	2018	2019	2020
Исход 1: Подобрен пристап за Ромите до интегрирани, квалитетни, превентивни и куративни здравствени услуги	Да се зголеми за 50% бројот на нови Роми кои имаат пристап до здравствените услуги, по општини	Не е познато, не е мерливо	Не е познато, не е мерливо	Не е познато, не е мерливо	Не е познато, не е мерливо	Не е познато, не е мерливо
Излезен резултат 1.1 Да се зголеми видот и обемот на здравствените услуги во ромските заедници	90% од информираното и упатено население го остварува правото на здравствена заштита	Не е познато, не е мерливо	Здравствените медијатори за 2018та година извршиле вкупно 1,445 услуги за остварување на право на здравствено осигурување од кои 660 жени и 785 мажи	Здравствените медијатори за 2018та година извршиле вкупно 1,548 услуги за остварување на право на здравствено осигурување од кои 887 жени и 661 мажи	Здравствени медијатори за 2019 година обезбедија 1461 услуги за остварување на право на здравствено осигурување од кои 719 жени и 742 мажи	Здравствени медијатори за првите шест месеци од 2020 година обезбедија 206 услуги за остварување на право на здравствено осигурување од кои 95 жени и 111 мажи
	Вкупно 30 медицински сестри и 15 Роми кои дипломираше на медицина, стоматологија и фармација	Вработени 202 лица во установите од јавно здравство или 1.2%	Вработени 191 лица во установите од јавно здравство или 1.0%	Вработени 195 лица во установите од јавно здравство или 1.0%	Нема податоци	Нема податоци
	Вкупно 30 акредитирани ромски здравствени медијатори	Не е познато	Бројот на ангажирани медијатори изнесува 10	Акредитирани 21 ромски здравствени медијатори, од кои 12 беа ангажирани на терен	Акредитирани 21 ромски здравствени медијатори, од кои 10 беа ангажирани на терен	Акредитирани 21 ромски здравствени медијатори, од кои 9 беа ангажирани на терен

Исход 2: Намалени ризици и превенирани болести поврзани со смртност кај деца Роми од (0 – 6 год)	Намалување на стапката на смртност кај доенчиња Роми за 3% во споредба со 2013 година	Не е познато	Стапка на смртност на доенчиња 13,2 /1000	Стапка на смртност на доенчиња 8,3/1000	Стапка на смртност на доенчиња 10,4/1000	Стапка на смртност на доенчиња 10,4/1000
Излезен резултат 2.1 Намалување на појавата на заразни болести кај деца Роми до 6 год	Зголемување на опсегот на имунизација според календарот за 25%	Не е познато	Во текот на 2017 имунизирани се 1,447 деца, од кои 839 машки и 608 женски	Во текот на 2018 имунизирани се 1,540, од кои 882 машки и 658 женски деца	Во текот на 2019 година, идентификувани се 1220 деца	Во текот на првите шест месеци за 2020 година, идентификувани се 164 деца
	Едуцирани вкупно 6.000 родители /старатели Роми	Не е познато	Во текот на 2017 опфатени се 3,527 лица со едукативни работилници од кои 1,638 машки и 1,889 жени	Во текот на 2018 опфатени се 4,924 лица со едукативни работилници од кои 2,201 машки и 2,723 жени	Во текот на 2019 година, 3,954 лица беа опфатени со едукативни работилници од кои 1746 мажи и 2208 жени.	Во текот на првите шест месеци од 2020, 419 лица беа опфатени со едукативни работилници од кои 183 мажи и 236 жени.
Резултат 3: Спечување на дискриминација на Ромите при пристап до здравствени услуги	Намалување на бројот на случаи на диск. поврзани со пристапот на Ромите до здравствените услуги за 80%	Не е познато	Приближен индикатор: Во текот на 2017 поднесени се 35 претставки од Роми во доменот на здравство	Приближен индикатор: Во текот на 2018 поднесени се 20 претставки од Роми во доменот на здравство	Приближен индикатор: Во текот на 2019 поднесени се 45 претставки од Роми во доменот на здравство	Приближен индикатор: Во текот на 2019 поднесени се 7 претставки од Роми во доменот на здравство

Предложениот индикатор во НАП – да се зголеми за 50% бројот на нови мерки кои имаат пристап до здравствени услуги не е достапен и мерлив, пред се поради немањето на базна основа при што споредбата во постигнувањата во текот на временската рамка на акциониот план не е можно да се утврди. Од извештаите на здравствените медијатори во делот на излезни резултати може да се забележи зголемување на бројот на Роми кои оствариле право на здравствено осигурување. Дополнително, воспоставувањето на програмата за здравствени медијатори Роми имаше позитивен импакт во поглед на информираноста на ромската заедница. Здравствените медијатори беа вклучени преку различни активности на терен во ромската заедница за пренесување на информации од областа на превентивни и куративни програми на министерството за здравство со цел унапредување на здравствениот статус на Ромите. Сепак, бројот на здравствени медијатори во изминатите неколку години драстично се намали и заклучно со 2020та година беа ангажирани 9 медијатори. Дополнителен недостаток кој се нотира од страна на ромската заедница е слабата видливост на здравствените медијатори. Во последните неколку години, процентот на реализација

на средствата наменети за Ромите е 55%, што изнесува приближно 1,7 милиони денари од вкупно планирани 3,2 милиони денари кои се добиваат преку програмата за поддршка на спроведувањето на Стратегијата за Ромите од страна на Министерството за здравство (3,2 милиони денари).

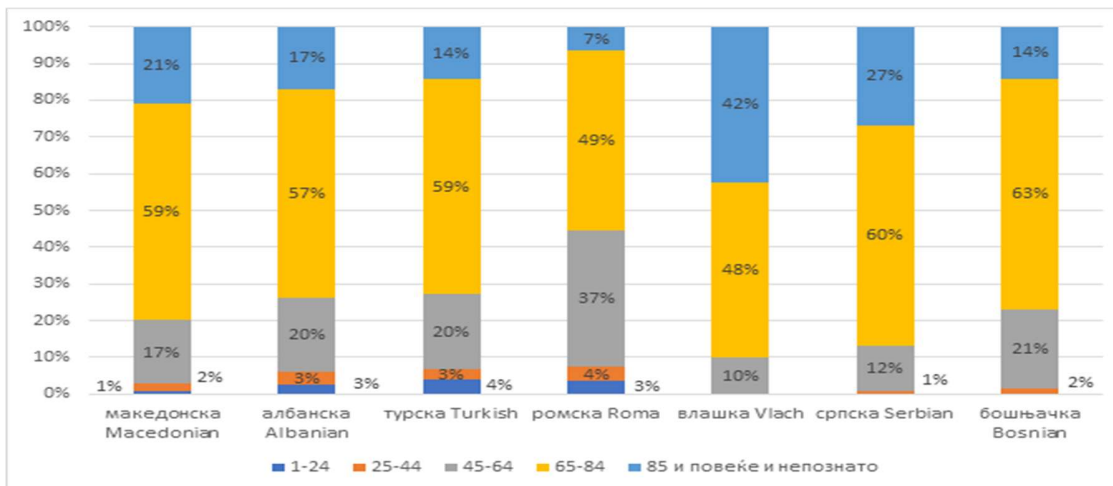
Во делот на намалување на смртноста на доенчињата и децата Роми, дефинирањето на индикаторот и поставеноста на таргетите не соодветствуваат, поради различната скала на мерење на индикаторот. Излезните резултати покажуваат, дека бројот на имунизирани деца Роми, значително е зголемен, додека клучен предизвик останува обезбедувањето на гинеколог во општина Шуто Оризари и пренатална грижа на мајките. Во делот на намалување на дискриминацијата, нефункционалноста на комисијата за спречување и заштита од дискриминација во периодот 2016-2020 оневозможи индикаторот да се мери, додека според извештаите од народниот правобранител може да се забележи зголемување на бројот на поднесени претставки во делот на здравствена заштита.

Клучни предизвици во областа на здравството

▣ Стапка на смртност на доенчиња и учество на Ромите во вкупниот број на умрени луѓе

Според индикаторот за мерење на стапката на смртност на доенчиња може да се забележи дека во текот на 2019 кај Ромската заедница, истата изнесува 10.4 на 1000 жители, што е релативно висок во споредба со другите етнички заедници. График 14 дава приказ за процентуалното учество на умрени лица на припадниците на заедниците во однос на вкупниот број на умрени луѓе. Краткиот животен век на Ромите е документиран во многу извештаи, при што од резултатите на државниот завод за статистика укажуваат дека 7% од Ромската заедница умира на годишна возраст 25-44, додека 37% умира на годишна возраст од 45-64 години. Околу 49% умираат на возраст од 65-84, при што само 7% доживува 85 години. Доколку пак споредиме со старосна пензија само 45% од Ромите може да дочекаат старосна пензија додека кај Не-Ромите во просек процентот изнесува 75%.

График 1 Учество на етничките заедници во вкупниот број на умрени луѓе, 2018 година

Извор: Државен завод за статистика, умрени лица според годишна возраст и припадност на етничка заедница, 2018 година

□ Социо-економски детерминанти на здравствената состојба

Генерално, здравствена состојба на Ромите е полоша во однос на останатите заедници при што причините најчесто се поврзани со социо-економската состојба на заедницата и различно се манифестира врз одредени групи внатре во ромската заедница. Дополнителна причина за лошата здравствена состојба се лошите услови во делот на домување и лошата животна средина во која што живеат. Во зимските денови има енормно загадување на воздухот во ромски средини поради начинот на греење. Според истражувањето на Регионалниот извештај за Роми, цврсти горива (јаглен, дрво) за загревање на домот користат 87% Роми, 81% Не-Роми. За жал во ниту една ромска населба не се поставени мерачи за воздух, ниту во општина Шуто Оризари за да може да се проверува квалитетот на воздухот во овие делови.

□ Здравствено осигурување

Според регионалното истражување на УНДП од 2011 и 2017 година, може да се забележи дека постои определен напредок во однос на опфатеноста со здравствено осигурување, и во споредба со останатите балкански земји, Република Северна Македонија е на прво место. Сепак, здравственото осигурување и понатаму останува проблем за голем број лица кои имаат проблем со личната документација. Последните официјални информации на Министерството за труд и социјална политика зборуваат за бројка од околу 700 лица, но според невладините организации таа бројка е многу поголема. Оние лица кои имаат добиено посебна лична карта, сеуште не можат да користат

здравствена услуга поради неусогласеност на системот во фондот за здравствено осигурување со матичните броеви на лицата кои се стекнале со посебна лична карта.

□ **Нееднаков третман од страна на здравствените работници**

Во текот на работата голем број на граѓански организации кои работат во ромски средини секојдневно евидентираат случаи на дискриминација и нееднаков третман на Ромите при остварување на здравствените услуги. Дополнително ромската заедница споделува голем број на лични искуства кои сведочат за негативни наративи кон пациентите Роми, како од здравствените работници така и од помошниот персонал. Оваа состојба на стереотипи и предрасуди кон ромската заедница е како последица на непознавањето на културата, традицијата, социјалните и економските детерминанти кои влијаат врз здравјето на Ромите.

Според годишниот извештај на народниот правобранител за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права за 2020 година, најголем дел од претставките за прекршување на правата се во делот на социјална заштита, правосудство и здравствена заштита. Граѓанските организации кои работат во делот на здравството евидентираат случаи на дискриминација и нееднаков третман при остварувањето и пристапот до итните медицински услуги од страна на итната медицинска помош. Дополнително, граѓанските организации нотираат поплаки на Ромите за службата за итна помош, каде што е забележано дека службите одбиваат посета или пак пристигнуваат со значително задоцнување. Најчести случаеви се нотирани во општина Шуто Оризари каде жителите се приморани со сопствен превоз и во лоша здравствена состојба да отидат до здравствена установа. За време на пандемијата, главен предизвик беше пристапот до матични лекари.

□ **Предизвици за здравствената состојбата на жената Ромка**

Една од најранливите и најмаргинализираните групи се жените Ромки. Тие подлежат на двојна дискриминација на родова основа и етничка основа. Покрај дискриминацијата, жените Ромки се соочуваат и со физички и финансиски пречки во пристапот до здравствени услуги. Поради живеење во населби, кои претежно се исклучени од пристап до здравствените установи, жените Ромки се ограничени во добивањето на услуги. Така, многу жени Ромки не добиваат здравствена едукација и не се запознаени со своите права.

Според информациите на невладиниот сектор, новиот закон за абортус стимулира нелегален абортус поради висината на трошоците. Заедницата нема информации за можноста за контрацептивни средства, абортусот се користи како контрацепција наместо контрацептивни средства. Дополнителна забелешка е дека младите ромки не посетуваат гинеколог поради страв од осуда и ниска информираност. Низок е процентот на жени кои прават скрининг и други превентивни

прегледи после репродуктивниот период. Се забележуваат негативни наративи од страна на здравствените работници кон жените родилки. Незаконските наплати кај матични гинеколози продолжуваат и поради тоа зачестени се малолетничките бремености.

Култура

Во член 48 од Уставот на Република Северна Македонија, поставени се темелните вредности на културните права кои се однесуваат на презервацијата и промоцијата на културниот идентитет на заедниците кои живеат во државата. Промоцијата на културата може да се перципира како инструмент за афирмирање на идентитетот на ромската заедница, но и како инструмент за промоција на интернетничка комуникација и интеграција на Ромите во општеството.

За социјалната инклузија и интеграција на поединците и етничките заедници во општеството неспорно е дека степенот на познавањето на различноста, културата и традициите пропорционално придонесува за превенцијата и намалувањето на предрасудите и стереотипите кон сожителите кои се од другите етнички заедници независно од тоа дали тие се мнозински или малцински. На културата треба да се гледа и како на фактор за понатамошна еманципација на ромската заедница, и затоа таа треба да биде во согласност со напорите кои се прават во образовниот систем.

Културната димензија е нераскинливо поврзана и со употребата на мајчиниот јазик, која наоѓа своја примена во доменот на образованието. Воедно, преку планиран и системски развој и промоција на ромската култура, се остварува и поголема партиципација и интеграција на Ромите во главните текови на македонското општество.

Првата граматика на ромскиот јазик во Македонија и во светот е напишана во 1980 година и е издадена од ромскиот автор Шаип Јусуф и ко авторот Круме Кепески. Во 1992 година во Скопје е изготвен документот „Општи принципи за кодификација на ромскиот јазик“ во чија содржина се истакнува кодификацијата на ромскиот јазик како наставен предмет во Република Македонија. Во 2009 година Љатиф и Фатиме Демир објавуваат ромско-македонски и македонско ромски речник, а истите автори заедно со Рајко Ѓуриќ објавуваат и „Граматика на современиот ромски јазик“. Автор на ромско-македонски и македонско-ромски речник и на „Граматика на ромскиот јазик“, е и д-р Трајко Петровски кој покрај дела од лингвистиката објавил и дела од ромската етнологија како „Ромски фолклор“ и „Етнички и културни карактеристики на Ромите“. Постојат и објавени дела од повеќе поети собрани во збирки поезии како резултати на поетско-музички вечери како единствени манифестации од оваа област. Ромската заедница во Македонија нема свои културни институции како Дом на културата и Театар. Единствените приредувачи на културни манифестации се неколкуте невладини организации во чии статuti доминира културата како активност и фолклорните

аматерски друштва. Истите приредуваат на годишно ниво по неколку манифестации и фестивали како културни недели со мултидисциплинарни активности и фолклорни фестивали, како и труба фест и зурла фест.

Современата уметност кај ромската популација во Северна Македонија, започна да се развива после 40-те години од минатиот век. Формирајќи го КУД "Пхралипе" (мак. Братство), се разви фолклорната дејност а преку неа и уметноста на пишаниот збор¹⁹. Драмската уметност започна импулсивно да се развива со формирање на театарот "Пхралипе". Неминовно, најголем придонес во развојот на ромската музичка уметност остави Есма Реџепова, чии дела и музика се вбројуваат меѓу најдобри 50 на светско ниво. За жал, мора да се признае дека сепак уметноста кај Ромите во Македонија се уште е на ниско ниво. Овој проблем може да се согледа низ призмата на немање кадровски професионален потенцијал и недоволната промоција на уметниците. Потребна е институционализација на ромската уметност за да стане видлива и надвор од локалното население. Статистички гледано, кадровската подготвеност е минимална а дел од ромските уметници, својот пат успешно го трасираат во европските земји.

Во текот на 2019 се изготви национален акциски план за Култура кој се фокусираше на неколку полиња – фолклор и традиција, издаваштво и литература, театарска, музичка, ликовна дејност и филмска дејност, развој на инфраструктурата и човечки ресурси. И покрај постоењето на НАП за Култура, досега не се алоцирани средства за поддршка на активностите кои се во рамките на акцискиот план. Во рамките на Министерството за култура и туризам се спроведува годишна програма за финансирање на проекти од национален интерес по одделни области и активности од културата, каде што во просек околу 0.1-0.2% (30,000-60,000) евра се одделуваат за поддршка на проекти за унапредување на Ромската култура.

Клучни предизвици во областа на култура

- Недоволна застапеност на вработени Роми во културни установи
- Недоволни финансиски ресурси за афирмација на културата на Ромите
- Ромскиот јазик е во фаза на изумирање, поради недостаток на кадри и недостаток на можности за изучување во образованието
- Недостаток на културни содржини поврзани со Роми во образованиот процес

¹⁹ Даниел Петровски, Чистиот ум и имагинацијата – локална уметност, светско богатство, 2019.

- Недоволна афирмација на денови кои ја одбележуваат ромската култура и историја
- Генерализација во тековните истражувања и недостиг на нови, тековни истражувања Направена е генерализација на истражувањата од областа на јазикот, историјата и културата.
- Потребна е помош од медиумите за афирмирање и артикулирање на потребата од унапредување на наставата на ромски јазик, збогатување на ромската културна ризница преку поддржување на проекти за печатење на книги на ромски јазик и стручна литература која би послужила во наставата по ромски јазик
- Потребни се посебни квоти во високото образование за дефицитарни струки особено во педагошка академија за да се продуцира соодветен кадар за одвивање на настава по ромски јазик

Сиромаштија

Според податоците на државен завод за статистика 456.600 лица односно 21.9% од населението живеат во тешки услови. Стапката на сиромаштија, според типот на домаќинство, е највисока (45,3%) кај домаќинство на двајца возрасни со три и повеќе издржувани деца. Потоа следи самохран родител со издржувани деца (42,8%) и домаќинства со издржувани деца (26,4%). Неактивните и невработените лица се меѓу најранливите категории и кај нив стапката на сиромаштија е највисока (33,9% и 33,2% соодветно), а најниска кај пензионерите (2,2%).

Со новините во Законот за социјална заштита во текот на 2019та година беа поддржани околу 30.000 домаќинства да излезат од сиромаштија. Со законските измени се вовеле минимален гарантиран приход и се зголеми износот на социјална помош за 300 отсто. Со оваа измена всушност се вовеле семеен пакет кој опфаќа гарантиран минимален приход, детски и образовен додаток и енергетски додаток.

Влијанието на епидемијата на вирусот најверојатно ќе се разликува по распределбата на приходот, при што процените се дека приходите ќе паднат за околу 5 до 8% кај оние во најнизок квинтал, и од 7 до 13% или повеќе за остатокот од населението. Покрај тоа, повеќе од 75% од оние кои најверојатно ќе паднат во сиромаштија во моментот не се опфатени со ниту една програма за социјална заштита.

Ромите исто така се соочуваат со сериозни тешкотии од национална перспектива. Поголемиот дел од ромската етничка група се активно дел од неформалната (сива) економија. Со собирање пластика, метал и нивна продажба овозможува тие да бидат дел од неформалниот сектор кој им овозможува на Ромите материјална поддршка за нив и нивните семејства. Ромите беа отсечени од сопствениот

главен или единствен извор на приход, во кој се зголемуваат нивните материјални недостатоци и сиромаштија.²⁰

Според истражувањето кое го спроведоа УНИЦЕФ и Финанце Тхинк³¹ околу социјалните и економските ефекти на КОВИД 19 врз децата во Северна Македонија, се констатира дека секое трето ромско дете е повеќе димензионално сиромашно. Заедничката анализа на Обединетите нации за Северна Македонија (2020) открива дека децата кои живеат во посиромашни домаќинства, децата кои живеат во големи домаќинства, децата кои живеат во руралните области, како и децата Роми се изложени на поголем ризик да бидат оставени, соочени со ограничен пристап до образованието и здравството.

Помладите ромски деца имаат поголема веројатност да страдаат во речиси сите димензии, од кои безбедноста, слободното време и материјалната состојба посебно се истакнуваат. Разликите во исхраната се впечатливи, при што децата Роми се во повисок ризик за да бидат надвор од системот, со лимитиран пристап до образование и здравство. Децата Роми имаат речиси три пати поголема инциденца на сиромаштија во споредба со други припадници на етнички заедници. Инциденцата на сиромаштија се 40% кај децата Роми, 12.9 % кај Албанците и 5.1 % кај Македонците, додека кај децата од друга етничка припадност се намалува на 13,3%. Децата Роми имаат девет пати поголема инциденца на сиромаштија во образованието и повеќе од четири пати поголема инциденца на сиромаштија во доменот на грижата и материјалната состојба.

Клучни предизвици во областа на сиромаштија

- Систематски и долгорочни мерки за деца на улица
- Воспоставување на систем за поддршка на лицата бездомници на локално ниво
- Високи стапки на деца кои не се вклучени во предучилишно и основно образование
- Развивање на систем за поддршка на стари/ изнемоштени лица на локално ниво

²⁰ Извештај за сиромаштија 2020 Северна Македонија.

Достапно на: https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/02/EAPN-Poverty-Watch-2020_%D0%9C%D0%9A-4946.pdf ³¹

Институт за економски истражувања и политики, Финанце Тхинк, УНИЦЕФ, Прва студија за повеќедимензионалната детска сиромаштија во Северна Македонија .

Достапно на: https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2021/12/Multidimensional-child-povertyEN.pdf?fbclid=IwAR3dAdVW_Ca2L7jcgqFjkSKs-kO3o888O9pSP9s6fOanZFGq54oBjcxh4Qq

Дискриминација и анти-циганизам

Антициганизмот²¹ е посебен облик на расизам насочен кон оние стигматизирани во општеството нарекувани како „Цигани“ или еквивалентни пејоративни термини што во својата суштина ги има претпоставките дека Ромите се инфериорна и девијантна група и која ја оправдува нивната доминација и угнетување. Без оглед на употребениот термин, постои широко распространета согласност меѓу научниците, активистите и креаторите на политиката дека антициганизмот е форма на расизам. Среднорочната евалуација²² на националните стратегии за инклузија на Роми, утврди дека е потребен појасен фокус во борбата против антициганизмот и дискриминацијата која треба да го надополни пристапот за инклузија. Признавањето на антициганизмот треба да постави основа за трансформирање на ставовите и вредностите на општеството и последователно да го подобри спроведувањето на регулативата и политиките. Фокусот на антициганизмот настрана од дискриминацијата лежи во неговото префрлање на вниманието исклучиво од оние поединци кои доживуваат дискриминација кон „колективното искуство“ на расизмот што го доживуваат Ромите.

Антициганизмот опфаќа многу поширок спектар на дискриминаторски изрази и практики, вклучително и многу индиректни или скриени манифестации. Антициганизмот не се однесува само на она што се зборува, туку и на тоа што се прави и што не се прави. Точното разбирање на значењето на овој феномен е клучно за правилно разбирање на неговото влијание. Во однос на манифестацијата на овој феномен, потребен е интерсекциски пристап од повеќе области кои опфаќа: дискриминација, говор на омраза, полициска бруталност, сегрегација во училиштата, сегрегација во домувањето, присилно иселување, признавање на Холокаустот и културните обележја на Ромите, дискриминаторски практики во делот на вработување и здравство.

²¹ На ЕУ ниво, постои општа прифатеност околу терминот *antigypsyism* кој во македонски контекст се преведува како антициганизам. Во однос на користењето на терминот во македонското општество, постојат различни ставови при што дел од стручната јавност која го разбира концептот е на ставот да се користи истиот термин пред се поради фактот дека користењето на терминот ја одразува социјалната конструкција на наметнатиот термин „циган“ и ги опфаќа сите групи кон кого овој вид расизам е насочен од страна на општеството, додека останатиот дел од стручната јавност смета дека на овој начин се зацврстува стереотипите и дискриминацијата. Во Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 ќе се користи терминот антициганизам пред се поради фактот што самиот концепт е насочен кон дефинирање, разбирање и пронаоѓање механизми за искоренување на овој феномен.

²² Среднорочна евалуација на рамката на ЕУ за националните стратегии за Роми. Достапно на: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/mid-term-evaluation-euframework-nris_en

Податоците од Балканскиот барометар во однос на ставот кон ранливите групи, меѓу кои и Ромите најдобро ја отсликува прифатеноста на Ромите во македонското општество. Според истражувањето, 23% од населението не се чувствува пријатно да работи со Ром; 25% од

населението не се чувствуваат пријатно нивните деца да одат на училиште заедно со деца Роми, додека 38% не се чувствуваат пријатно да изнајмат стан/куќа на Роми.²³

Говорот на омраза кон Ромите е присутен²⁴ во различни форми во јавниот дискурс. Проширена појава на говорот на омраза е забележана од почетокот на пандемијата Ковид19, на социјалните мрежи (коментари на индивидуални профили, забавни страници на социјалните мрежи на ТВ станици и портали) при што се забележани и реакции од НВО. Од аспект на социјални медиуми, според анализата на Ромалитико, особено загрижувачки е тоа што дел од преземените изјави од социјалните медиуми може да се карактеризираат како фашистички говор поради тоа што истите директно се поврзуваат со Холокаустот и историското минато на Ромите како жртви на нацистичкиот режим. Од друга страна, честопати медиумите и порталите, користат наслови кои директно ја откриваат етничката припадност на лицата што е забрането дело во медиумскиот простор.

Во извештајот за човекови права на Стејт департментот на САД²⁵, се забележува последниот случај на полициска бруталност врз ромски граѓани во Битола. Според извештаите на ЕЦПР³⁷, во периодот 2016-2020 забележани се повеќе случаи на полициска бруталност, за кои постојат и пресуди од страна на Европскиот суд за човекови права за непостапување на судските органи, но исто така дел и не се процесуирани поради недостигот на материјални докази. Според статистиката на Народниот правобранител, најголем дел од случаите на полициска бруталност како жртви се Ромите, при што од вкупниот број случаи во 2020 и 2021 година, десет жртви се Роми.

Во однос на сегрегацијата во образованието во изминатиот период може да се забележат две форми и тоа – нееднаква застапеност на Роми во специјалните училишта како и издвоени училишта и паралелки со доминантен број на ученици Роми. Сепак, новиот закон за основно образование

²³ Балкански барометар 2021 – Јавно мислење. Достапно на: <https://www.rcc.int/pubs/122/balkan-barometer-2021--publicopinion>

²⁴ м-р Марија Сулејманова, Институт за истражување и анализа на политики – Ромалитико, Говорот на омраза на социјални мрежи и неговото влијание врз ромската заедница, 2021. Достапно на: https://www.romalitico.org/images/2021/pdf/Govorot_na_omraza_na_socijalnite_mrezi_i_negovoto_vlijae_vrz_romskata_zaednica.pdf?fbclid=IwAR3lVaU-BGAV8Aq-UzXKZy7kwwX52FoNFCd91tpCrMnaokw3ilqL6awbqlA

²⁵ Извештај за човекови права за Северна Македонија 2020 година . Достапно на: <https://www.state.gov/wpcontent/uploads/2021/10/NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> ³⁷

Случаи ЕЦПР. Достапно на: http://www.errc.org/search?country=124&theme=&area=&keyword=&search_submit=&fbclid=IwAR0kIMXlsj416xuvJZ0uurEBDcfvscBQXUgZUqrTyJ2Sym11Vva8--0hIE

инкорпорира интегративен образовен систем што значи дека специјалното училиште ќе функционираат само до 2021 година. Од 2022 година специјалните училиште ќе продолжат да функционираат како центри за поддршка за интегрирање на децата во редовното училиште. Во однос на сегрегирани училишта/ паралелки евидентен пример е основно училиште Ѓорѓи Сугарев во Битола, каде што повеќе од 80% од запишаните ученици се Роми. Во последните години може да се забележи дека има намален број на ученици во прво одделение од останатите етнички заедници, при што родителите на неромските деца не го почитуваат планот за реонизација и ги запишуваат своите деца во основни училишта во други реони.

Во однос на ситуацијата со сегрегација во домувањето и присилното иселување, според извештаите од фокус групите може да се забележи дека одредени картонски маала во Град Скопје кои што беа поставени во близина на железничката станица беа отстранети, додека во одредени општини – Струмица, локалното население има решенија за рушење на објекти каде што заедницата живее повеќе од 30 години. Во општина Кочани, поради реакција на локалното население не се дозволи изградба на типски куќи за сместување на ромското население кое повеќе од 15 години живее во напуштениот објект во старата касарна.

Официјално, 2 август не е признаен како ден на холокаустот на Ромите за време на Втората светска војна во Република Северна Македонија, но државата учествува и ги поддржува комеморативните настани на овој ден. Заложбата за признавање на Холокаустот на Ромите за време на Втората светска војна е само од страна на граѓанскиот сектор во земјата.

Горенаведените примери ја покажуваат манифестацијата на антициганизмот низ призмата на јавни политики и практики кои се јавуваат во секојдневниот живот на Ромите. Затоа, од клучно значење е да се земе предвид системската или структурната природа на антициганизмот. Оттука, потребна е едукација на општеството, разбирање на концептот и дефинирање на механизми кои ќе го спречат овој феномен и ќе придонесат кон еднакво општество.

Граѓанска регистрација

Според официјалните податоци од пописот на населението во 2002 година вкупно се регистрирани 17,652 лица без државјанство. Со оглед на тоа дека не е спроведен попис деветнаесет години, за жал нема точни податоци колку лица се без државјанство во овој момент. Во текот на 2018-2019та година Владата на Република Северна Македонија за започна кампања за регистрација на лица Роми без извод на родени или државјанство. Од спроведената кампања беа идентификувани вкупно 750 лица, иако граѓанските организации тврдат дека бројот на нерегистрирани лица е многу поголем.

Според здружението на Млади правници пријавени се вкупно 554 лица кои се без државјанство или во ризик да останат без државјанство, 284 лица имаат нерегулирано државјанство и 271 лице неодредено државјанство. Иако постои недостаток на податоци, причините за појава на бездржавјанството се поради распадот на поранешна СФР Југославија каде голем дел од лицата не го пријавиле своето државјанство во Република Северна Македонија, вклучително овој проблем го пренеле и на своите деца. Дополнителна причина за без државјанството е и незапишувањето на децата во матичната книга на родените.

Пречките за регистрација на раѓање и нерегулираниот граѓански статус лежат во неможноста да се собираат сите потребни документи поради комплексната администрација, дискриминаторскиот однос, сиромаштијата и маргинализацијата.

За решавање на овој долгогодишен проблем Собранието донесе закон за неевидентирани лица во матичните книги во текот на 2020та година. Целта на овој закон е лицата неевидентирани во матична книга на родени да се евидентираат во посебна матична книга на родени, заради добивање на извод од посебната матична книга на родени и идентификациона исправа заради остварување на право на образование, здравствена заштита, социјална заштита и вработување со задолжително социјално осигурување согласно со закон, до дополнителен упис во матична книга на родените и добивање на прв извод од матичната книга на родени, согласно со закон.

Целта на законот беше овие лица кои претходно биле регистрирани во привремениот регистар според повикот да може да бидат внесени во посебна матична книга и да им се даде посебна лична карта за да може да уживаат неколку права, пристап до здравствени услуги, вработување, социјална заштита, и образование. Според законот се предвидува овие лица во рок од пет години да може да се регистрираат во регуларната матична книга се со цел да добијат лични карти.

Во извештајот на Европската комисија за напредокот на државата за 2020та година се нотира дека имплементацијата на законот е бавна. Според достапните податоците околу 200 лица аплицираат/се регистрираат во посебната евиденција. За жал законот за неевидентирани лица иако им овозможи привремени лични документи, институциите сеуште не се подготвени целосно да го имплементираат овој Закон. Имено лицата на кои веќе им е даден матичен број сеуште не можат да добиваат здравствена услуга или пак да го остваруваат своето право од социјална заштита иако овие лица имаат решение за гарантирана минимална помош. Според информациите од надлежните институции, постои системски проблем во базите каде што овие лица не може да се вметнат поради специфичниот матичен број кој го добиваат. Дополнително како проблем од привремените лични документи, со оглед на нивниот дизајн на изработка и специфичниот матичен број, овие лица се

предмет на стереотип и дискриминација пред различните институции бидејќи веднаш административните службеници ги профилираат овие лица како “други”.

СТРАТЕГИЈА ЗА ИНКЛУЗИЈА НА РОМИ 2022-2030

Визија

Унапредување и развој на социо-економската, правната положба, културните и јазични права на Ромите во Република Северна Македонија, преку обезбедување на соодветен и правичен пристап до јавните добра и услуги, каде што ромската заедница еднакво учествува во изградба на инклузивно општество кое се заснова на елиминација против сите форми на дискриминација, антициганизам и сиромаштија.

Поаѓајќи од визијата, националната стратешка рамка за Ромите презентирана во оваа стратегија ги дава насоките за справување со предизвиците со кои се соочуваат Ромите при социјалната инклузија и во остварувањето на човековите права.

Оттаму, генералните цели се:

- да се намали и елиминира социо-економскиот јаз меѓу Ромите и остатокот од не-ромското население во македонското општество,
- да се намали сиромаштијата и невработеноста
- да се спроведе ефективна борба против дискриминацијата и антициганизмот преку промовирање на еднаквоста и обезбедување на целосно учество на Ромите во општеството.

Принципи и вредности

Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 како национални политики за вклучување на Ромите се заснова на следниве принципи:

- **Фокус на правичност:** Особено, борбата против дискриминацијата и антициганизмот треба да биде клучна цел и вкрстена цел во секоја област на политика, надополнувајќи го пристапот за вклучување. Овој заеднички фокус треба да осигура дека Ромите имаат ефективен пристап до економска и социјална правда и еднакви можности;
- **Промовирање на учество преку зајакнување, соработка и доверба:** Значајното учество на Ромите мора да се обезбеди во сите фази на креирање политики. Ромскиот политички,

економски и културен ангажман треба да се промовира со чувство на припадност како полноправни членови на општеството. Мора да се обезбеди зајакнување и градење на капацитетите на Ромите, граѓанското општество и јавните власти, како и градење соработка и доверба помеѓу засегнатите страни и меѓу ромските и не-ромските заедници;

- **Рефлектирање на различноста меѓу Ромите:** Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 треба да ги опфати сите Роми на територијата на Република Северна Македонија и да ги рефлектира потребите на различните групи преку интерсекциски пристап. При процесот треба да се имаат предвид различните аспекти на идентитетот кои можат да се комбинираат за да ја влошат дискриминацијата кон одредени групи. Во рамките на процесот треба да се постават квантитативни и/ или квалитативни цели за да се обезбедат индикатори во однос на возраста, полот, сексуалната ориентација, мобилноста и другите лични карактеристики;

- **Комбинација на мејнстрим и експлицитно, но не и ексклузивно таргетирање на Ромите:** Националните стратешки рамки на Ромите треба да комбинираат мејнстрим и експлицитно, но не и ексклузивно насочување, осигурувајќи дека мејнстрим услугите се инклузивни и обезбедуваат дополнителна насочена поддршка за промовирање на ефективен еднаков пристап на Ромите до правата и услугите. Тие треба да послужат како инструменти за планирање за користење на национални и меѓународни фондови за акции насочени кон Ромите и инклузивна генерална реформа;

- **Подобрување на процесот на поставувањето на целите, собирање податоци, следење и известување:** Работата кон достигнување на квантитативни и/ или квалитативни национални таргети може да предизвика вистински напредок кон еднаквоста на Ромите, вклучување и учество. Податоците треба редовно да се собираат за да послужат во процесот на известување и следење, да се подобри транспарентноста и отчетноста и да се промовира трансфер на политики и учење.

Стратешки цели

Во Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 поставени се осум цели кои се во насока со стратешката рамка на ЕУ и Декларацијата од Познан. Две од овие цели се хоризонтални, во областите на сиромаштија, антициганизам, додека останатите шест се секторски цели во областите на образованието, вработувањето, домувањето, здравството, културата и граѓанската регистрација.

Националната стратешка рамка за Ромите треба да обезбеди поддршка за донесување одлуки, вклучително и одлуки поврзани со секој од стратешките сектори/ области за интеграција на Ромите, алокација на средства и создавање рамка што ќе овозможи подобрување на состојбата на ромското население.

Стратешка цел 1: Зголемување на вработеноста на Ромите во Република Северна Македонија

Показатели за успешност: До 2030 година стапката на вработеност да достигне најмалку до 28%

Стратешката цел во делот на вработување е насочена директно кон зголемување на вработеноста, при што индикатор за стапката на вработеност е дефинирана како учество на вработените во работоспособното население на возраст од 15 години и повеќе. Почетната состојба според податоците од социјалното мапирање изнесува 23%, при што до 2030 истата се предвидува да се достигне 28%.

Во рамките на стратешката цел, дефинирани се пет специфични цели, дел од целите се насочени кон директна поддршка на вработување, а дел се насочени кон зголемување на вештините и квалификациите со цел да се подобри вработеноста на ромската заедница.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1: Зголемување на вработеноста на Ромите во јавната и државната администрација	До 2030, најмалку 2.6% да бидат вработени во државна и јавна администрација (таргет дополнителните во кои институции)

СП 2 Зголемување на опфатот во активните мерки за вработување и услуги	Најмалку 5 % опфат на Ромите во програмите за активни мерки за вработување на годишно ниво
СП 3 Создавање на овозможувачка околина за формализација и стимулирање на претприемништво кај Ромската заедница	До 2030, поддржани најмалку 1000 претприемачи за отворање на нови бизниси и формализирање на веќе постоечки
СП 4 Унапредување на дигиталните вештини на младите Роми	До 2030, 30% од Ромите да стекнат вештини за информатичка и комуникациска технологија (ИКТ),
СП 5: Да се намали стапката на млади Роми кои не се дел од образование, вработување или обука	До 2030, стапката на млади Роми кои не се дел од образование, вработување, или обука да се намали за најмалку 50%

Стратешка цел 2: Обезбедување на постојано, достоинствено и не-сегрегирано домување на Ромите

Показатели за успешност: До 2030 година 80% од Ромите живеат во урбанизирани населби и имаат пристап до основна комунална инфраструктура

Во делот на домување, стратешката цел е насочена кон подобрување на условите за домување и инфраструктурата во населбите каде што живее ромското население. Според податоците од социјалното мапирање, идентификувани се околу 20 ромски населби кои што не се урбанизирани и кои немаат основна инфраструктура, додека околу 28% од живеалиштата каде што живеат Ромите на се легализирани. До 2030, е предвидено 80% од идентификуваните населби да се урбанизираат и да имаат основна инфраструктура, додека сите живеалишта кои што го исполнуваат условите да се легализираат.

Во рамките на стратешката цел, дефинирани се пет специфични цели, дел од целите се насочени кон урбанизација и легализација, додека останатите цели се насочени кон подобрување на основната инфраструктура на населението и социјално домување.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП1 Урбанизација на ромските населби	До 2030, 95% од населбите каде што живеат Роми имаат ДУП
СП2 Легализирање на бесправно изградени живеалишта на Ромите, секаде каде што е можно	До 2030, 100% легализација на домовите кои ги исполнуваат техничките и законските критериуми за легализација
СП 3 Обезбедување на трајно, пристојно, достапно и десегрегирано домување за Ромите кои моментално живеат во неформални населби кои не можат да бидат легализирани од оправдани причини.	До 2030, да се обезбедат живеалишта за 15% од ромското население кои немаат можност да се легализираат и се во ризик 10% од Социјалните станови се распределуваат за Ромите
СП 4 Обезбедувања на комунална инфраструктура	До 2030, 95% од живеалиштата на Ромите да има вода, електрична енергија и комунални услуги
СП 5 Намалување на изложеноста од загадување и контаминација во ромските населби	Намалување на загаденоста на воздухот за 40% во ромските населби.

Стратешка цел 3: Зголемување на опфатот на ромски деца и ученици, подобрување на успехот во сите сфери на образование во Република Северна Македонија

Показатели за успешност: Зголемување на пристапот до сите нивоа на образование до 2030 година

Во делот на образование, стратешката цел е насочена кон зголемување на пристапот до сите нивоа на образование и подобрување на квалитетот на учениците Роми. Според податоците од државниот

завод за статистика, учеството на Ромите во предучилишно образование е 2.54%, при што осипот во основно образование е 6% додека во средно осипот е 4%. До 2030, целта е да се зголеми учеството на Ромите во предучилишно образование на 8% додека осипот во основно образование да биде во домен на 2%, и 1% во средното образование.

Во рамките на стратешката цел, дефинирани се четири специфични цели, при што целите се насочени кон зголемување на пристапот до образование на сите нивоа на образование.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1 Зголемување на опфатот на децата Роми во предучилишно образование	До 2030, 8% од децата Роми се вклучени во предучилишно образование
СП 2 Намалување на стапката на напуштање во основно образование и средно образование	Стапката на напуштање *осип од основно образование да не биде поголема од 1% на годишно ниво Стапката на напуштање *осип од средно образование да не биде поголема од 2% на годишно ниво
СП 3 Зголемување на бројот на студенти во високото образование	До 2030, поддржани најмалку 1000 претприемачи за отворање на нови бизниси и формализирање на веќе постоечки
СП 4 Вклучување на лицата кои го напуштиле образование во образовните процеси	Креирана програма за лица кои го напуштиле образованието/ деца на улица, деца повратници од странство, лица кои се постари од 18 години Зголемување на стапка на писменост кај Ромската заедница, до 2030 30% од лицата кои го напуштиле образованието

Стратешка цел 4: Зголемување на очекуваното време на живеење кај Ромската заедница

Показатели за успешност: До 2030 година, во просек зголемување за 5 години очекуваниот век кај Ромската заедница

Во делот на здравство, стратешката цел е насочена кон унапредување на здравствената состојба на Ромската заедница при што фокусот е насочен кон зголемување на очекуваното време на траење на живот за пет години. Според податоците од УНДП, постои јаз од 10 години на разлика во животниот век помеѓу Ромите и Неромите.

Во рамките на оваа цел, предвидени се четири специфични цели, кои се поврзани со здравјето на детето, здравствено осигурување и подобрување на опфатот и достапноста на услугите во деловите каде што живее заедницата Роми.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1 Намалување на смртноста кај доенчињата	До 2030, стапката на смртноста кај доенчињата да биде со националниот просек
СП 2 Целосна покриеност на Ромите во здравствено осигурување	До 2030, 100% од Ромите се покриени со здравствено осигурување
СП 3 Зголемен покриеност на жените Ромки со услуги од пренатална и постнатална грижа	До 2030, 70% од жените имаат матичен гинеколог и пристап до пренатална и постнатална грижа
СП 4 Зголемен опфат и достапност со превентивни услуги кај Ромската заедница	Показатели за успешност: Намалена стапка на смртност од ризични болести (кардиоваскуларни заболувања, малигни заболувања)

Стратешка цел 5: Развој, негување и промоција на ромската култура, јазик и традиција.

Показатели за успешност: До 2030, воспоставени се институции кои се грижат за неа на Ромскиот идентитет

Стратешката цел во делот на културата е креирање на институции кои ќе се грижат за развој, негување и промоција на ромската култура, јазик и традиција каде што ќе се креираат кадри и професионални уметници. Почетната состојба во доменот на културата е дека не постои институција

која се грижи за промоција на културата, и во просек околу 0.1-0.2% од вкупниот буџет за поддршка на проекти се распределуваат за Роми.

Во рамките на оваа цел, предвидени се четири специфични цели поврзани со креирање на институција за промоција на културата, развивање на кадри и зголемена алокација за проекти за поддршка на развојот на културата на Ромите.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1 Создавање установи за развој, негување и промоција на ромската култура, јазик и традиција	Создадена национална и локална установа со адекватни човечки и технолошки ресурси за да се развива ромската култура
СП 2 Создавање и усовршување на професионални културни уметници од ромската заедница	До 2030 година, 1. Поттична и развиен ромски аматеризам; 2. Обезбедени квалитетни кадри во културни и уметнички дејности (Најмалку 5 -10 годишни стипендии - театар, ликовна уметност, етнологии, книжевни работници, филмско и драмски и музика, археолози) 3. Создавање на услови за вработување во наведените дејности на 30-50 лица
СП 3 Зголемена поддршка на проекти поврзани со развојот, негување и промоција на ромската култура	Развој на програма за поддршка на проекти поврзани со развој, негување и промоција на ромската култура во износ од почетни 2 милиони денари до тенденција да порасне до 15 милиони денари
СП 4 Подобра промоција и запознавање на другите со ромската култура и намалување на стереотипите и дискриминацијата говорот на омраза , негативните перцепции и анти-ромските наративи во општеството.	1. Учебници кои подобро ги преставуваат Роми и ромската култура во образовните содржини 2. Културни производи со покомплексно преставување на ромската заедница/ идентитет и култура 3. Подобра прифатеност и признавање на ромските културни работници и уметници

Стратешка цел 6: Обезбедување на материјална сигурност и намалување на социјалната исклученост на ромската заедница

Показатели за успешност: До 2030, намалување на сиромаштијата за Роми за 50%

Во делот на сиромаштија, стратешката цел е насочена кон обезбедување на материјална сигурност на ранливите групи во рамките на ромската заедница – бездомници, деца на улица, жени. Според податоците од УНДП, разликата во стапката на ризик од сиромаштија кај општото население и Ромите изнесува 16.8%, додека кај децата јазот изнесува 19.6%.

Во рамките на оваа цел, предвидени се две специфични цели, кои се поврзани со општата популација на Роми и децата Роми.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1 Намалување на јазот на сиромаштијата помеѓу Ромите и општата популација за најмалку половина до 2030 година	До 2030 стапката на ризик од сиромаштија да се намали за 50%
СП 2 Намалување на јазот на сиромаштија помеѓу ромските деца и другите деца барем за половина до 2030 година	До 2030 стапката на ризик од сиромаштија да се намали за 50%

Стратешка цел 7: До 2030, сите Роми имаат граѓанска регистрација на територијата на Република Северна Македонија.

Показатели за успешност: 0% на лица без државјанство до 2030

Стратешката цел во делот на граѓанската регистрација е сите идентификувани лица без документи да се здобијат со граѓански статус кои ќе може да ги уживаат сите права и слободи согласно законите. До 2020 регистрирани се околу 700 лица кои немаат прв извод, додека податоци за бројот на Роми кои немаат државјанство не постојат.

Во рамките на оваа цел, предвидени се две специфични цели кои се поврзани со идентификацијата на лицата кои немаат граѓански статус и унапредување на законската регулатива за системско решение за лицата кои го немаат регулирано нивниот граѓански статус.

Специфична цел	Показатели за успешност
----------------	-------------------------

СП 1 Процена на бројот на Роми во ризик од бездржавност	Идентификувани сите лица кои се без државјанство и без извод
СП 2 Унапредување на законската регулатива	Измени во законот за евиденција во матичните книги, законот за лична карта,

Стратешка цел 8: Елиминација на формите на манифестација на антициганизмот и намалување на дискриминацијата врз Ромите

Показатели за успешност: До 2030, намалување на процентот на Роми кои се соочиле со некаков вид на дискриминација

Една од целите на која што особено е дадена важност во новата стратешка рамка на ЕУ, е антициганизмот. Националната стратешка рамка треба да предвиди спречување и борба против антициганизмот како меѓу зависен/ хоризонтален приоритет во сите области на секторските политики, при што генерален индикатор е намалување на процентот на Роми кои се соочиле со дискриминација и препознавање на концептот за антициганизам во генералната јавност. Во рамките на оваа цел, предвидени се четири специфични цели кои се поврзани со креирање на институционална рамка за препознавање на антициганизмот, сензитивизирање на институциите и креирање на механизми за заштита од институционална дискриминација.

Специфична цел	Показатели за успешност
СП 1 Препознавање на концептот на антициганизам во јавните политики и домашното законодавство	Препознавање на антициганизмот како кривично дело во казнениот закон до 2030
СП 2 Подобрување на институционалната и политичката рамка	Воспоставена стратегија и мерки за елиминација на антициганизмот
СП 3 Поддршка на жртвите од дискриминација и пристап до правда	Обезбедување на бесплатна правна помош во процесирање на случаевите за дискриминација

**СП 4 Демонтирање и
спречување на
институционална
дискриминација што ја
доживеале Ромите**

Намален број на случаи на присилно иселување,
сегрегација и полициска бруталност

Мерки за постигнување на стратешките цели

Со цел да се постигнат стратешките цели, дефинирани се мерки кои треба да придонесат за реализирање на стратешките цели и специфичните во секои од областите:

Вработување

СП 1 Зголемување на вработеноста на Ромите во јавната и државната администрација

Во рамките на оваа специфична цел предвидени се мерки кои се во насока на зголемување на застапеноста на Ромите во јавната администрација, и тоа - креирање на програма за олеснување на пристапот за вработување во администрација која што треба да обезбеди поддршка во делот на полагање на административниот државен испит и стекнување на работно искуство, унапредување на постоечката методологија за планирање на вработување во јавниот сектор особено во делот на забрзување на вработувањето на етничките заедници кои се помалку од 20%, со цел да се постигне нивото на правична застапеност на заедниците. Последната мерка опфаќа засилен мониторинг и вклучување на институцијата Народен правобранител во следење на сите процеси во делот на вработување на лица од етничките заедници кои се помалку од 20% со цел да се намалат злоупотребите во декларирањето на етничката припадност.

Мерка 1: Подготвителна програма за олеснување на пристапот за вработување на Роми во државна и јавна администрација

Мерка 2: Унапредување на Методологијата за планирање на вработувања во јавниот сектор

Мерка 3: Засилен мониторинг на вработувањата на Роми во јавна и државна администрација

СП 2 Зголемување на опфатот во активните мерки за вработување и услуги

Во рамките на оваа специфична цел предвидени се мерки кои се во насока на зголемување на вработливоста на ромската заедница во поглед на зголемување на вештини и дополнителна

квалификација, како и директна поддршка за вработување и поддршка во пристапот до финансии преку најавениот Мечинг фонд. Овие мерки се директни поврзани со Оперативниот план за вработување и истите имаат за цел да го зголемат бројот на корисници и вклучени Роми во програмите од оперативниот план. Дополнително, се предвидуваат и мерки во насока на унапредување на законската регулатива – измени во законот и подзаконските акти за евиденциите на работна сила со цел лицата да не се бришат од регистрите за евиденција.

Мерка 1: Зголемена активација на Ромската заедница

Мерка 2: Ослободување од социјални придонеси за вработување на одредени категории на невработени - Роми кои се долгорочно невработени, жени или млади Роми

Мерка 3: Воведување на посебен стимул за вработување на лица кои се потешко вработливи

Мерка 4: Унапредување на Законот за евиденциите на работна сила

Мерка 5: Поддршка до пристап за финансии на Ромските претприемачи

СП 3 Создавање на овозможувачка околина за формализација и стимулирање на претприемништво кај Ромската заедница

Оваа специфична цел има за цел да креира околина за поддршка и олеснување на преминот од неформален во формален сектор. Мерките кои се предвидуваат во рамките на оваа специфична цел се насочени кон подобрување на законската регулатива во делот на измени во законот за трговски друштва за олеснување на процесот на регистрација на фирми и побарувањата за почетен капитал; креирање на нов закон за социјално претприемништво, како и поддршка во делот на даночна политика и нови мерки за развој на социјалните претпријатија. Дополнително, во рамките на оваа цел предвидени е и програма за формализирање на неформалната работа, како и пилотирање на систем на ваучери по примерот на западноевропските држави за давање на стимул за одредени сектори со цел луѓето да премина во формалниот сектор

Мерка 1: Олеснителни околности за регистрација на фирми

Мерка 2: Програма за формализирање на неформална работа

Мерка 3: Подобрување на законска регулатива

Мерка 4: Пилотирање на систем на ваучери за нерегистрирана дејност

СП 4 Унапредување на дигиталните вештини на младите Роми

Оваа специфична цел произлегува од новата агенда за дигитализација како и од потребите на пазарот на трудот за лица кои имаат дигитални вештини. Предвидените мерки согласно надлежностите на Министерството за дигитална трансформација се однесуваат за развојот и промоцијата на информатичкото општество, организирање и спроведување на обуки за дигитални вештини, интегрираната информатичка и комуникациска мрежа и телекомуникациите и телекомуникациската инфраструктура.

Мерка 1: Пристап до интернет во ромските населби

Мерка 2: Таргетирани мерки кон млади Роми за унапредување на дигиталните вештини

СП 5 Зголемување на квалификациите на младите Роми кои не се дел од образование, вработување или обука

Оваа мерка е директно насочена кон младите Роми кои не се вклучени во образованиот процес, кои не се вработени и не посетуваат никаква обука со главна цел да се подобрат нивните квалификации на пазарот. Во оваа насока, првенствено мерките треба да се насочат кон поддршка на лицата за комплетирање на нивното образование, таргетирани работни праски и стимулација за вработување на млади Роми.

Мерка 1: Креирање на програма за вклучување на лица во образованиот процес

Мерка 2: Таргетирани практики и прво работно искуство на млади Роми кои се во НЕЕТ

Мерка 3: Даночни олеснувања за вработување на млади Роми *НЕЕТ

Домување

СП 1 Урбанизација на ромските населби

Една од главните цели во областа на домување е урбанизацијата на ромските населби во рамките на единицата на локална самоуправа. Сите процеси поврзани со асфалтирање на улица, водоводна и канализациона мрежа се поврзани со процесот на урбанизација. Во овој дел, планирани се две специфични цели, кои се однесуваат на мапирање на состојбата во делот на легализацијата и поддршка во процесот на урбанизирање на овие населби.

Мерка 1: Мапирање на состојбата во домувањето – нелегализирани домови

Мерка 2: Носење и измена на урбанистички планови за вклучување на населбите каде што живеат Роми во Генералните и деталните урбанистички планови

СП 2 Легализирање на бесправно изградени живеалишта, секаде што е можно

Во делот на поддршка во домувањето и инфраструктурата, како посебна цел е легализирањето на бесправно изградените објекти при што мерките се однесуваат на унапредување на регулативата во делот на домување – нов закон за легализирање на бесправно изградените објекти и законска рамка за социјално домување. Воедно, имајќи предвид дека голем број на граѓани не успеаја да ги легализираат нивните домови поради немањето на финансиски средства, потребно е да се обезбеди финансиска поддршка на ранливи категории на граѓани за покривање на трошоците поврзани со легализација.

Мерка 1: Закон за легализирање на бесправно изградени објекти

Мерка 2: Закон за социјално домување

Мерка 3: Финансиска поддршка на ранливи групи за легализација на нивните живеалишта

СП 3 Обезбедување на трајно, пристојно, достапно и десегрегирано домување за Ромите кои моментално живеат во неформални населби кои не можат да бидат легализирани од оправдани причини

Ова цел е насочена пред се за категоријата на граѓани чиешто живеалишта не може да се легализираат поради неисполнување на технички услови или се во ризична зона, граѓани кои немаат живеалиште, и социјално ранлива категорија кои живеат во екстремни лоши услови. Во рамките на оваа цел предвидени се мерки од типот на изградба на социјални станови, изградба на типски куќи и реновирање/ проширување на капацитетите за колективно домување.

Мерка 1: Воведување на 10% квота за распределба на социјални станови

Мерка 2: Изградба на типски куќи за луѓето

Мерка 3: Реновирање на капацитетите за колективно домување на лицата кои немаат живеалишта

СП 4 Обезбедувања на комунална инфраструктура

Имајќи предвид дека во поголем дел од населбите кадешто живеат Роми нема основна инфраструктура, оваа специфична цел е поврзана со поддршката од централната власт до единиците за локална самоуправа за обезбедување на основна инфраструктура со цел да се обезбеди пристап до асфалтирани патишта, пристап до водоводна и канализациона мрежа, изградба на потпорни сидови и сл. Во рамките на оваа цел предвидени се три мерки и тоа – Унапредување на постоечката методологија за распределба на средства со цел обезбедување на транспарентност и критериуми во доделувањето на средства до единиците за локална самоуправа, обезбедување на финансиска поддршка за развој на комуналната инфраструктура, како и обезбедување на техничка поддршка на ЕЛС за развивање на инфраструктурни проекти, и таргетирање на Ромите во делот на поддршка на општините за надминување на социоекономските диспаритети во рамките на самите општини, предвидени со грантовите за еквилизација кои ќе ги доделува Министерството за локална самоуправа.

Мерка 1: Унапредување на методологијата за распределба на средствата

Мерка 2: Финансиска поддршка за унапредување на комуналната инфраструктура – преку капитални дотации и заеми

Мерка 3: Грантови за еквилизација и обезбедување на техничка поддршка на ЕЛС за развивање на проекти

СП 5 Намалување на изложеноста од загадување и контаминација во ромските населби

Во делот на животна средина, предвидени се две мерки кои се поврзани со намалување на изложеноста од загадување и контаминација во ромските населби и тоа – поставување на мерни

станции за мерење на загаденоста како и програма за обезбедување на алтернативни извори на греење на домаќинствата во ромските населби.

Мерка 1: Поставување на мерни станици во ромските населби

Мерка 2: Субвенционирана програма за фотоволтаични системи и климатизери

Образование

СП 1 Зголемување на опфатот на децата Роми во предучилишно образование

Во рамките на зголемување на опфатот на деца Роми во предучилишно образование мерките се насочени кон родителите, финансиска поддршка во делот на покривање на трошоците за градинка, како и воведување на стимул за социјално ранливите категории на граѓани. Дополнително, со цел да се обезбеди поддршка на децата уште од најрана возраст и да се опфати категоријата на деца кои се на улица, потребно е да се изградат регионални центри за ран детски развој, како и да се зголемат човечките ресурси во поглед на обезбедување на персонал (негувателки и воспитувачки) од ромската заедница.

Мерка 1: Подигање на свеста за потребата од ран детски развој

Мерка 2: Проширување на бројот на деца Роми кои се ослободени од партиципација

Мерка 3: Детски додаток за деца Роми во социјален ризик во предучилишно образование

Мерка 4: Центри за ран детски развој во ромски населби

Мерка 5: Вработување на негувателки и воспитувачки Ромки

СП 2 Намалување на стапката на напуштање во основно образование и средно образование

Во делот на намалување на стапката на напуштање во основно и средно образование предвидени се низа мерки кои опфаќаат унапредување на законската регулатива, искористеност на постоечките мерки, и дополнителен кадар и средства за поддршка на учениците (повратници од странство, ученици кои имаат потешкотии во совладување на материјалот, ученици кои се во социјален ризик).

Мерка 1: Законско решение кое промовира диференцијален пристап во основно образование

Мерка 2: Образовани медијатори во основно образование

Мерка 3: Оптимизација на училишна мрежа кон општините (блок дотации) во училишта каде што учат ученици Роми

Мерка 4: Стипендирање на ученици Роми во средно образование

Мерка 5: Искористување на мерката за запишување на ученици Роми со 10% помалку поени во средно образование

Мерка 6: Обезбедување бесплатен оброк за ученици Роми од I-V одделение

Мерка 7: Искористување на мерката бесплатен превоз и бесплатни учебници/електронски уреди
Мерка 8 :Педагошки помошници во основното и средно образование

СП 3 Зголемување на бројот на студенти во високото образование

Една од целите е и зголемување на бројот на студенти во високото образование каде што се предвидени низа мерки кои опфаќаат унапредување на законската регулатива, насочена финансиска поддршка кон области кои се од значење на Ромите (педагошки, филолошки, драмски, медицински факултет. Дополнително, предвидените мерки се насочени и кон мониторинг на постоечките квоти за упис во високо образование.

Мерка 1: Искористување на квотите за запишување во високо образование
Мерка 2: Стипендирање на студенти Роми во високо образование
Мерка 3: Стекнување на бесплатно високо образование за Роми над 35 годишна возраст

СП 4 Вклучување на лицата кои го напуштиле образование во образовните процеси

Интересот за комплетирање на основното и средното образование на лицата кои го напуштиле образованието е особено зголемен, при што со поддршката од страна на ЕУ фондовите во делот на образование голем број на Роми на возраст до 39 годишна возраст успеаја да завршат образование. Дополнително, образовната структура на луѓето кои се пријавуваат во АВРСМ останува непроменета неколку години, каде што околу 95% од ромите се без образование или со основно образование што дополнително го отежнува пристапот до активните мерки за вработување. Оттука мерките се насочени кон креирање на програма за образование за вклучување на лица кои го напуштиле образование и обезбедување на финансиска поддршка за комплетирање на образованието.

Мерка 1: Изработка на програма за образование за вклучување на деца од улица, деца со поодминати возраст, повратници и деца од 7-14 годишна возраст
Мерка 2: Обезбедување на финансиска поддршка за комплетирање на образованието

Здравство

СП 1 Намалување на смртноста кај доенчињата и зголемена покриеност на жените Роми со услуги од пренатална и постнатална грижа

Една од целите е намалување на смртноста кај доенчињата и зголемена покриеност на жените Роми со услуги од пренатална и постнатална грижа при што мерките кои се предвидени се насочени кон грижа на бремените жени, пристап до право на абортус, како и советувањата за зголемување на капацитетите на жените Роми за грижа на репродуктивното здравје.

Мерка 1: Зголемување на посетите од страна на патронажните сестри кај бремените и жени Роми

Мерка 2: Еднаков пристап до правото на прекин на бременоста кај ромската заедница и намалување на сиромаштијата преку планирање на семејството

Мерка 3: Советувалишта за унапредување на репродуктивно и сексуално здравје на жените Роми во социјален ризик

СП 2 Подобрување на достапноста и пристапноста на ромската заедница до примарна заштита

Во делот на пристапност и достапност до примарна здравствена заштита предвидените мерки се насочени кон обезбедување здравствено осигурување на лицата без документи, како и креирање на посебна програма или таргетирани мерки насочени кон здравствена заштита на ранливи групи и еднаков пристап до итна медицинска помош

Мерка 1: Измена на законот за здравствено осигурување за вклучување на лицата без документи во здравствениот систем

Мерка 2: Програма за остварување на правото на здравствена заштита на ранливи групи во превентивна, примарна, секундарна и терциерна заштита

Мерка 3: Унапредување на здравјето на ромската заедница преку овозможување на еднаков пристап до здравствените услуги на итна медицинска помош

СП 3 Зголемен опфат и достапност со превентивни услуги кај Ромската заедница

Во делот на зголемување на опфатот и достапност со превентивни услуги, се однесува пред сè на обезбедување на инфраструктура и човечки ресурси во здравствените домови кои се во близина на ромското население. Дополнително предвидени се мерки и за развивање на компетенциите на здравствените работници во делот на разбирање на културолошките компетенции на здравствените работници. Исто така се предвидува и мерка насочена на лицата кои се третираат од опијатна зависност, со цел нивна поддршка и пристап до превентивни услуги.

Мерка 1: Унапредување на пристапот до здравствена заштита на ромското население преку вработување на концесионери во здравствените домови каде што живее ромско население а има недостиг на матични лекари и гинеколози.

Мерка 2: Унапредување на културолошките и структурните компетенции на здравствените работници за работа на пациенти Роми

Мерка 3: Отворање на децентрализирана програма за третман на опијатна зависност во општина Шуто Оризари

Култура

СП 1 Создавање установи за развој, негување и промоција на ромската култура, јазик и традиција

Во рамки на промоција на ромската култура предвидени се три мерки кои се насочени кон креирање на институција со соодветни човечки ресурси кои треба да воспостават план и програма за работа и дополнително да ги вмрежат сите културни дејци.

Мерка 1: Создавање на национална и локална установа со адекватни човечки и технолошки ресурси кои придонесуваат во развојот на ромската култура

Мерка 2: Подготовка на план за работа на установата

Мерка 3: Вмрежување на културни уметници, артисти, творци и сл.

СП 2 Создавање и усовршување на професионални културни уметници од ромската заедница

Една од целите во делот на култура е и развој на капацитети и промоција на млади актери, како и поддршка на фестивали и ликовни творби. Дополнително со цел да се развие поголемо прифаќање на Ромите во општеството и намалување на стереотипите и предрасудите кон заедницата, потребно е да се промовира соработка со останати национални и локални институции од различните етнички заедници.

Мерка 1: Програма за обука на млади актери и аматери, драмски-театарски фестивал, организирање на ликовни изложби

Мерка 2: Меморандум за соработка со национални и локални институции

СП 3 Зголемена поддршка на проекти поврзани со развојот, негување и промоција на ромската култура

Имајќи во предвид дека ромската култура подолг период беше институционална запоставена, потребно е да се стимулираат средношколци за упис на факултетите за драмска уметност и филолошки факултет, како и да се обезбеди катедра за ромски јазик на филолошкиот факултет за да се обезбедат кадри кои ќе се насочат кон развој и негување на ромскиот јазик и творештво.

Мерка 1: Развој на кадри кои ќе ја негуваат ромската култура, традиција, јазик преку обезбедување на стипендии по профили

Мерка 3: Отворање на катедра за ромски јазик

Мерка 3: Меморандуми за соработка со соодветни факултети и соодветни образовни и културни институции

Мерка 4: Зголемен број на книги од ромски автори и публикации за ромска култура

СП 4 Подобра промоција и запознавање на другите со ромската култура и намалување на стереотипите и дискриминацијата, говорот на омраза , негативните перцепции и антиромските наративи во општеството.

Оваа специфична цел е насочена кон запознавање на останатите етнички заедници со ромската култура, при што од особено значење е организирањето на настани за важните датуми од историја на Ромите. Дополнително, предвидени се и мерки кои ќе се организираат заедно со останатите етнички заедници во духот на промовирање на концептот на едно општество

Мерка 1: Денови на ромска култура

Мерка 2: Идентификација на активности поврзани со стратегијата за едно општество

Антициганизам

СП 1 Препознавање на концептот на антициганизам во јавните политики и домашното законодавство

Антициганизмот како една од новите области во стратешката рамка на ЕУ, потребно е да се таргетира на институционално ниво со цел првично да се запознаат со концептот, да се обезбеди едукација на вработените во клучните институции и дополнително истиот да се вклучи во законската регулатива. Ваквиот пристап првично е насочен кон подигање на свеста кај општата јавност и воспоставување на механизми за институционална заштита.

Мерка 1: Операционализирање на терминот „антициганизам“ на сите нивоа на јавните институции;

Мерка 2: Едукација на државните службеници, наставниците, судството, социјалните работници и другите службеници за да го идентификуваат антициганизмот со цел ефективно да се спречи и да се спротивставуваат на истиот.

Мерка 3: Промена на законска регулатива за препознавање на антициганизмот како кривично дело

СП 2 Подобрување на институционалната и политичката рамка

Во рамките на подобрување на институционалната и политичката рамка за антициганизам, предвидено е да се воспостават работни групи составени од институции и граѓански сектор кои ќе даваат инпут во креирањето на политики и закони, кои и собирање на податоци за различни прекршувања на човековите права кои се извршени со антиромски мотиви.

Мерка 1: Формирање на експертски работни групи за антициганизам кои даваат предлози и препораки до креаторите на политиките;

Мерка 2: Поттикнување и поддршка на националните институции за човекови права, телата за еднаквост и народниот правобранител во собирањето на податоци и известување за случаите на антициганизам;

Мерка 3: Собирање на дисегрегирани податоци за говорот на омраза и злосторствата од омраза извршени со антиромски мотиви, вклучително и меѓусекторски податоци, за да се овозможи анализа на трендовите.

СП 3 Поддршка на жртвите од дискриминација и пристап до правда

Во делот на поддршка на жртви од дискриминација предвидени се мерки за поддршка и помош на граѓаните кои се соочиле со институционална дискриминација. Во случаевите каде што се вклучени и институции, потребно е да се обезбеди сигурно место за жртвите кои нема да бидат под влијание во процесот на судска постапка како и да се следат случаите во процесот на судска постапка каде што се вклучени Роми.

Мерка 1: Обезбедување на поддршка и помош при поднесување жалби за злосторства од омраза, говор на омраза, прекршоци, дискриминација и пристап до правдата;

Мерка 2: Воспоставување и/или поддршка на програми и/или иницијативи за поддршка на жртвите на антицигански злосторства, говор, и дискриминација

Мерка 3: Следење на случаите во судскиот систем каде што Ромите се жалат на етничка или расна основа;

СП 4 Демонтирање и спречување на системска / институционална / структурна дискриминација што ја доживеале Ромите

Имајќи предвид дека антициганизмот е поставен на хоризонтална основа и има различни манифестации од типот на десегрегација, присилно иселување и полициска бруталност, потребно е мерките да се насочат почитување на постоечките регулативи, како и обезбедување на бесплатна права поддршка и заштита за остварување на основните човекови права.

Мерка 1 Обезбедување на алтернативно сместување во случаи на присилно иселување на Ромите

Мерка 2 Почитување на принципот на реонизација и утврдување на систем на казни за родителите кои ги запишуваат децата во училиште спротивно од принципот на реонизација

Мерка 3 Обезбедување на правна помош на жртви кои пријавиле полициска бруталност

Граѓанска регистрација

СП 1 Процена на бројот на Роми во ризик од бездржавност

Во рамките на првата специфична цел во делот на граѓанска регистрација, потребно е да се направи проценка за бројот на Роми кои немаат никакви документи и бројот на Роми кои немаат државјанство. Оттука, мерките се насочени кон идентификација, мапирање и развивање на компетенциите на луѓето кои работат во Управата за матична книга на евиденција.

Мерка 1: Сеопфатна и точна идентификација на бројот на Роми во ризик од бездржавност преку спроведениот попис

Мерка 2: Јавен повик за лица кои имаат потреба од запишување на нивниот граѓански статус.

Мерка 3: Обучен персонал и вработување на Роми во Управата за матична книга на евиденција

СП 2 Подобрување на институционалната и политичката рамка

Со цел да се обезбеди целосно вклучување на лицата кои го немаат решено граѓанскиот статус и да се обезбеди системски пристап за решавање на статусот, потребно е да се унапреди законската регулатива која подразбира измени во подзаконските акти за дополнително запишување, измени во законот за лична карта, законот за живеалишта. Воедно, треба да се следат препораките од УНХЦР и патоказот кој го подготви Регионалниот совет за соработка со цел да се обезбеди државјанство на граѓаните кои повеќе до 10 години живеат во Република Северна Македонија.

Мерка 1: Поедноставена процедура за дополнително запишување на раѓање по пример и подзаконски акт со кој ќе се уреди постапката за дополнително запишување на раѓање

Мерка 2: Измени Законот за вонпарнична постапка со цел да се нормализира постапката за утврдување на времето и местото на раѓање на детето

Мерка 3: Измена на Законот за бесплатна правна помош со цел опсегот на бесплатната правна помош да биде проширен и да ги опфати лицата кои се запишани и имаат лична карта согласно Законот за неевидентирани лица,

Мерка 4: Измена на законот за лична карта и законот за живеалиште

Мерка 5: Воспоставување на процедури за утврдување бездржавност согласно насоките на УНХЦР

Сиромаштија

СП 1 Намалување на јазот меѓу сиромаштијата помеѓу Ромите и општата популација за најмалку половина до 2030 година

Во делот на намалување на сиромаштијата, таргетирали се лицата кои се бездомници при што одговорноста се децентрализира на локално ниво, со цел мапирање на лица во социјален ризик, креирање на социјални услуги на локално ниво.

Мерка 1: Привремени колективни живеалишта за бездомници

Мерка 2: Развој на нови социјални и комбинирани услуги на локално ниво

СП 2 Намалување на јазот на сиромаштија помеѓу ромските деца и другите деца барем за половина до 2030 година

Во рамки на детската сиромаштија, како посебна целна група се издвојуваат децата на улица при што мерките се насочени кон воспоставување на шелтер центри за децата на улица, како и обезбедување на основна материјална сигурност.

Мерка 1: Воспоставување на шелтер центри за децата на улица

Мерка 2: Воведување на образовен додаток за деца од социјално ранливи групи кои се во предучилишно образование

Мерка 3: Оброк за деца на училишта

Мониторинг и евалуација

Мониторингот и евалуацијата имаат централна улога во креирањето јавни политики засновани на докази. Затоа, информациите добиени од мониторингот и од евалуацијата, покрај анализата на состојбата и детерминирањето на проблемите, се неопходни влезни информации за креирање нова, односно за подобрување на постојната јавна политика. Со цел да се воспостави систем за мерење на постигнувањата на стратешките цели потребно е да се воспостави систем за мониторинг и евалуација.

График 2: Систем за мониторинг и евалуација

• Утврдување на систем за мониторинг и евалуација

Механизмот за следење и евалуација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 треба да овозможи рамка за континуирана проценка на напредокот на дефинираните активности, аутпути и очекуваните резултатите (мониторинг), како и периодичното испитување на релевантноста, ефикасноста, ефикасноста и влијанието на активностите во светло на наведените цели и задачи (евалуација). Поради фактот дека новоформираниот Кабинет на министерот без ресор задолжен за интеграција и имплементација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 ги има потребните услови за работа, односно располага со човечки капацитети и можност да ги ревидира сите извештаи кои ќе му бидат доставени и за кои ќе има јасни надлежности за постапување, затоа што министерот е Национален координатор за спроведување на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 и Национална контакт точка. Процесот на мониторингот се однесува на следење на процесните индикатори и треба да се одговори на прашањата дали активностите се спроведуваат и

дали навремено се доставуваат потребните извештаи од министерствата кои се дел од Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030.

Ваквата поставеност ги дефинира одговорностите на ресорните министерства, процесот на известување и систематизирање на добиените податоци. Процесот на мониторинг се однесува на следење на процесни индикатори и треба да одговори на прашањата - дали активната е спроведена, колку лица дисегрегирани по пол учествувале/ биле вклучени, дали ресурсите биле доволни за да се спроведат активностите, и дали нивото на постигнати резултати соодветствува со нивото на спроведени активности. Вака спроведениот мониторинг, треба да информира на годишно ниво на оперативен план какви промени треба да се направат со цел да се достигнат квалитативно и квантитативно предвидените цели.

Евалуацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 треба да ја спроведе независен субјект со цел да се обезбеди независност, транспарентност и непристрасност на резултатите и препораките. Механизмот евалуација треба да осигура дека научените лекции се опфатени и внесени во континуирано прилагодување и подобрување на напорите за вклучување на главните текови. Опсегот на мониторингот и евалуацијата рамката, треба да се определи според расположливите ресурси за овие активности. Од аспект на кредибилност на процесот и заклучоците од средбата на министри во Република Албанија, Државниот завод за статистика со поддршка на ИПА 3 треба да обезбеди спроведување на истражување за имплементацијата на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 во временска рамка од 3 години, при што се препорачува во текот на 2025 да се направи ревизија на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 со вклучување на научените лекции кои ќе произлезат од евалуацијата и новиот контекст.

- **Дефинирање на индикатори и идентификување на извор на податоци**

Агенцијата за фундаментални права, со работна група составена од релевантни претставници од владите на земјите членки, разви портфолио на индикатори за следење на влијанието на политиките за вклучување на Ромите. За земјите од западен Балкан, се препорачува покрај користењето на сетот на портфолиото на индикатори и користење на и индикаторите кои произлегуваат од Познан декларацијата за земјите од западен Балкан. Дополнително, агенцијата за фундаментални права дефинира два сета на индикатори – примарни и секундарни индикатори кои земјите согласно нивните капацитети и системи за прибирање на податоци треба да одлучат кои индикатори ќе ги вклучат во делот на мониторинг и евалуација.

	Област	Индикатор	Дефинирање на индикаторот	Извор на податоци
1.1	Образование	Процент на деца Роми кои се вклучени во предучилишно образование на возраст од 3-6 години	Број на деца Роми на возраст од 3-6 години / вкупен број на деца на возраст од 3-6 години	Државен завод за статистика
1.2	Образование	Процент на ученици Роми кои се на училишна возраст кои посетуваат образование,	Број на деца Роми кои се на училишна возраст/ вкупен број на деца кои се на училишна возраст	Државен завод за статистика
1.3	Образование	Процент на деца Роми кои го напуштиле образованието (основно, средно образование)	Број на деца Роми кои се на училишна возраст на почеток на година по одделение / Број на деца Роми кои се на училишна возраст на крајот на година по одделение	Државен завод за статистика
1.4	Образование	Процент на Роми кои рано го напуштиле образованието 18-24 годишна возраст	Број на Роми на возраст од 18-24 години без образование/ број на Роми на возраст од 18-24	Регионално истражување , АВРСМ
1.4	Образование	Процент на Роми кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што биле Роми во изминатите 12 месеци, кога биле во контакт со училишните власти (како родител/старател или ученик) во изминатите 12 месеци, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми на возраст од 16+ години кои се чувствувале дискриминирани/ број на Роми кои се на возраст 16+	Регионално истражување

1.5	Образование	Процент на деца Роми на возраст од 6-15 години кои посетуваат училиште каде што повеќе од 60% се Роми	Број на Роми на возраст од 6-15 години во одредена паралелка / број на Роми во одредена паралелка Број на Роми на возраст од 6-15 години во	Регионално истражување
			одредено училиште/ вкупен број на Роми во училиштето	
1.6	Образование	Процент на Роми кои се запишуваат во високо образование	Број на студенти Роми во прва година/ вкупен број на запишани студенти	Државен завод за статистика
1.7	Образование	Процент на Роми кои завршуваат во високо образование	Број на студенти Роми во прва година/ вкупен број на дипломирани	Државен завод за статистика
1.8	Образование	Преваленца на малтретирање/малтретирање мотивирано од омраза на деца Роми додека се на училиште во изминатите 12 месеци, од сите испитаници кои се родители/старатели на деца на училишна возраст, испитаници, 16+ (%)	Број на малтретирања пријавени од сите испитаници/ вкупниот број на Роми	Регионално истражување
2.1	Вработување	Стапка на вработеност	учество на вработените во работоспособното население на возраст од 15 години и повеќе (декларирале дека работат „платена работа“ (вклучувајќи полно работно време, со скратено работно време, ад хок работни места, самовработување и повремена работа или работа во изминатите четири недели), членови на домаќинството	Регионално истражување

2.2	Вработување	Процентуална застапеност на Ромите во јавна и државна администрација	Број на Роми вработени во јавна и државна администрација / вкупен број на вработени	Министерство за јавна администрација
2.3	Вработување	Процент на млади лица, 16-24 години кои се во категоријата „ниту во вработување, образование или обука“, членови на домаќинството (%)	Број на млади лица Роми 16-24 години кои декларирале дека не се вработени, не посетуваат образование, ниту обука/ број	Регионално истражување
			на млади лица Роми на 16-24 години	
2.4	Вработување	Процент на Роми кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што биле Роми во изминатите 12 месеци, во процесот на барање на работа, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми 16+ кои се чувствувале дискриминирани /вкупен број на Роми 16+	Регионално истражување
2.5	Вработување	Процент на Роми кои се вработени кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што биле Роми во изминатите 12 месеци, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои се вработени 16+ кои се чувствувале дискриминирани /вкупен број на Роми 16+	Регионално истражување
2.6	Вработување	Процент на Роми кои не работеле во последните 4 недели и бараат работа, испитаници, 16-74 (%)	Број на Роми кои не работеле во последните 4 недели на возраст од 16-74 години / вкупен број на Роми на возраст од 16-74 години	Регионално истражување
2.7	Вработување	Процент на Роми кои се вклучени во активните мерки за вработување	Број на Роми кои се активни баратели на работи вклучени во некоја мерка/ вкупен број на корисници од активните мерки за вработување	ABPCM

2.8	Вработување	Процент на Роми кои добиле поддршка за отворање на бизнис	Број на Роми кои се активни баратели на работи кои добиле грант или кредит од АВРСМ или друга институција / вкупен број на корисници	АВРСМ
3.1	Здравство	Процент на Роми кои го оценуваат своето здравје генерално како „Многу добро“ или „добро“, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои го оценуваат своето здравје генерално како „Многу добро“ или „добро“, испитаници, 16+ (%) / вкупен број на Роми испитаници 16+	Регионално истражување
3.2	Здравство	Процент на Роми со здравствено осигурување, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми со здравствено осигурување, испитаници, 16+ (%) / вкупен број на Роми испитаници 16+	Регионално истражување
3.3	Здравство	Зголемување на животниот век кај Ромската заедница	. Очекуваното (средно) траење на животот при раѓањето покажува колку години во просек би живеело едно лице, под услов смртноста на населението во текот на целиот период на траење на животот на тоа лице да остане на нивото од периодот за кој се пресметува овој индикатор	Регионално истражување
3.4	Здравство	Процент на Роми кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што биле Роми во изминатите 12 месеци, во процесот на барање здравствена заштита , испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои се вработени 16+ кои се чувствувале дискриминирани /вкупен број на Роми 16+	Регионално истражување

3.5	Здравство	Процент на Роми кои живеат во домаќинства со наведените проблеми во нивното домаќинство: Загадување, нечистотија или други еколошки проблеми во областа каде што живеат како што се: чад, прашина, непријатен мирис или загадена вода, членови на домаќинството, (%)	Број на домаќинства кои се соочуваат со проблем од еколошка природа /вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
4.1	Домување	Процент на луѓе кои живеат во домаќинства без пристап до вода, членови на домаќинството (%)	Број на домаќинства кои немаат пристап до вода /вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
4.2	Домување	Процент на урбанизирани населени	Населба која е вклучена во ДУП и истата има асфалтиран пат, водоводна и канализациона мрежа. Број на населби кои немаат ДУП/ вкупен број на населби	Регионално истражување
4.3	Домување	Процент на луѓе кои живеат во домаќинства кои немаат ниту тоалет, ниту туш, ниту бања во живеалиштето	Број на домаќинства ниту тоалет, ниту туш, ниту бања во живеалиштето /вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
4.4	Домување	Процент на луѓе кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што биле Роми во	Број на лица кои се чувствувале дискриминирани во процесот на барање	Регионално истражување
		изминатите 5 години, кога барале живеалиште, испитаници, 16+ (%)	живеалиште / вкупен број на испитаници	
4.5	Домување	Процент на Роми кои живеат во домаќинство кое нема минимален број на соби според дефиницијата на Евростат за пренатрупаност	Број на лица кои живеат во домаќинство кадешто нема минимален број на соби/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување

4.6	Домување	Процент на Ромите кои живеат во премногу темен стан, покрив што протекува, нема бања/туш, нема внатрешен тоалет, живеалиште кое се смета за премногу темно	Број на домаќинства кои имаат проблем – премногу темен стан, покрив што протекува, немање бања/ / вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
4.7	Домување	Процент на Роми кои добиваат социјални станови	Број на Роми кои добиле социјален станови/ вкупен број на распределени станови	Регионално истражување
5.1	Сиромаштија	Процент на деца Роми 0-17 кои живеат во домаќинство каде едно лице во домаќинството легнало гладно во изминатиот месец бидејќи немало доволно пари за храна (%)	Број на домаќинства легнале гладни бидејќи немало доволно пари за храна/ вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
5.2	Сиромаштија	Процент на материјално депривација на Роми – процент на Роми кои не можат да си дозволат: да ги платат сметките за кирија, хипотека или комунални услуги; да имаат затоплување; да си дозволат месо или протеини; да си дозволат на одмор; телевизор; машина за перење; кола; телефон.	Број на домаќинства кои се изјасниле дека не можат да си дозволат набавка на некои услуги/ добра/ вкупен број на домаќинства	Регионално истражување
5.3	Сиромаштија	Процент на Роми кои немаат трансакциска	Број на Роми кои немаат трансакциска	Регионално
		сметка	сметка/ вкупен број на испитаници Роми	истражување

5.4	Сиромаштија	Процент на Роми кои се корисници на гарантирана минимална помош	Број на Роми кои се корисници на гарантирана минимална помош/ вкупен број на корисници	Министерство за социјална политика, демографија и млади
6.1	Дискриминација	Процент на Роми кои се чувствувале дискриминирани поради тоа што се Роми во која било која област опфатени во истражувањето во изминатите 12 месеци, испитаници, 16+ (%)	Број на дискриминирани Роми/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување
6.2	Дискриминација	Процент на Роми кои доживеале малтретирање мотивирано од омраза поради тоа што биле Роми, испитаници, 16+	Број на Роми кои доживеале малтретирање мотивирано од омраза испитаници, 16+/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување
6.3	Дискриминација	Процент на Роми кои биле физички нападнати поради тоа што се Роми (од сите испитаници) во изминатите 12 месеци,	Број на Роми кои биле физички нападнати малтретирање / вкупен број на испитаници 16+	Регионално истражување
6.4	Дискриминација	Процент на Роми кои биле запрени од полицијата во изминатите 12 месеци и мислат дека биле запрени поради тоа што се Роми, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои биле запрени од полиција / вкупен број на испитаници 16+	Регионално истражување
6.5	Дискриминација	Процент на општата популација која не се чувствува удобно со тоа што Ромите им се соседи	Број на граѓани кои не се чувствува удобно со тоа што Ромите им се соседи / вкупен број на испитаници	Балкан барометар
6.6	Дискриминација	Процент на луѓе кои сметаат дека е прифатливо да не се вработи Ром поради загриженоста како клиентите би можеле да реагираат (анкета за	Број на фирми кои не би вработиле Роми / вкупен број на испитаници	Балкан барометар

			фундаментални права)		
7.1	Познавање човекови права	на	Процент на Роми кои слушнале за најмалку една институција за заштита на човекови права , испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои слушнале за институција за заштита за човекови права/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување
7.2	Познавање човекови права	на	Процент на Роми кои се свесни за законот за заштита од дискриминација, испитаници, 16+ (%)	Број на Роми кои слушнале за законот за заштита од дискриминација/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување
7.3	Познавање човекови права	на	Процент на Роми кои и веруваат на полицијата и/или на судскиот систем, испитаниците, 16+ (%)	Број на Роми кои и веруваат на полицијата и/или на судскиот систем / вкупен број на испитаници	Регионално истражување
7.4	Познавање човекови права	на	Процент на Роми кои склучиле брак пред 18 години	Број на Роми кои склучиле брак пред 18 годни/ вкупен број на испитаници	Регионално истражување
8.1	Култура		Процент на распределба на средства за промоција на ромска култура	Број на поддржани проекти за Роми/ вкупен број на проекти изразени во МКД	Министерство за култура и туризам

- **Механизам и структура за известување**

Воспоставување на мониторинг систем треба да се распредели според хиерархиската поставеност на институциите во спроведување на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030. Според институционалната поставеност, Владата на РСМ годишно доставува извештаи до Советот за Регионална Соработка за имплементацијата на јавните политики, при што Националната Контакт точка во соработка со Министерството за социјална политика, демографија и млади имаат надлежност да го подготват Годишниот извештај за спроведувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 и информација до Влада за спроведување на активностите кои произлегуваат од оваа стратегија. Ресорните министерства кои се одговорни за спроведување на активностите од посебните области, на секои шест месеци го известуваат министерот без ресор задолжен за интеграција и имплементација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030.

Според улогата и одговорностите на ресорните министерства, одговорноста на Министерството за социјална политика, демографија и млади е во делот на вработување и намалување на сиромаштијата преку спроведувањето на оперативниот план за вработувања, предучилишно образование и системот на социјална заштита, Министерството за образование е одговорен во делот на спроведување на образованите политики и Гаранцијата за млади, додека Министерството за транспорт за политиките за домување и капиталните дотации до општините за реализација на инфраструктурни проекти, Министерството за здравство за креирањето на посебни програми за здравствена заштита и поставување на здравствената инфраструктура и ресурси. Нов аспект во однос на стратешките цели е одговорноста на Министерството за култура и туризам во делот на промоција на културата на Ромите и поставување на институции на централно ниво за негување на ромската култура, додека одговорноста на Министерството за правда во областите на граѓанска регистрација и антициганизам. Единиците на локална самоуправа се одговорни во делот на известување на спроведени проекти кои произлегуваат од трансферот на средства од централно на локално ниво поврзани со имплементација на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030.

